

ADASTRA

ГРУДЕНЬ 2025

АФРИКА:

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕГРАЦІЙНІ
ОБ'ЄДНАННЯ, СТАН ECOWAS
ТА ВПЛИВИ ВЕЛИКИХ
ДЕРЖАВ

АВТОРИ:

ЖАРУН Анна
ТЕРЛЕЦЬКА Марія
СТЕПУРА Владислав
ДЕРЕВЛЯНИЙ Давид
СПИРИДОНОВ Ілля
КУЗЬМЕНКО Микита

ВЕРСТУВАЛЬНИКИ:

ДЕРЕВЛЯНИЙ Давид
ПОТІЙЧУК Софія

РЕДАКТОРИ:

ЛЯХНО Богдан
МАНЬКОВСЬКИЙ Богдан

ФОТО НА ПРЕВ'Ю:

Будівля Банку інвестицій
та розвитку ЕКОВАС
[BDIC]

© Аналітичний центр ADASTRA

грудень 2025

ЗМІСТ

Вступне слово	5
Розділ I. ECOWAS як модель субрегіонального інтеграційного утворення	8
ЕКОВАС як (зразкова?) модель субрегіонального інтеграційного утворення	9
Функціонування: як має діяти vs як діє на практиці	11
Реальне значення та досягнення	12
Розділ II. Передумови та причини інтеграційної кризи в ECOWAS	14
Соціально-економічні асиметрії між країнами-членами ECOWAS та криза всередині блоку	15
Парад переворотів	16
Як вплинули перевороти на стан ECOWAS?	17
Розділ III. Прояви кризи у вимірах	20
Суспільні настрої в країнах ECOWAS: соціопитування	21
Політичний і військово-безпековий виміри. Конфедерація держав Сахелю як альтернатива ECOWAS	24
Регіональний розкол на практиці	27
Економічний вимір	31
Розділ IV. Інтереси та вплив континентальних та позарегіональних сил	36
Континентальні гравці ECOWAS та AES	37
Політика позарегіональних гравців	39
Розділ V. Можливості, перепони та загрози для України	44
Замість висновків. Прогнози та сценарії розвитку	49
Список використаних джерел	53

ВСТУПНЕ СЛОВО

Чому ми взагалі вирішили написати про Африку?

20 листопада 2024 року під час підготовки до одного з інститутських свят у теперішнього головного редактора була запланована аудієнція у посольстві Єгипту в Україні: метою візиту було запросити його на наш захід. Я і досі пам'ятаю період очікування на вхід – і ось там, на порозі амбасади на вулиці Обсерваторній, у той момент я чомусь зловив себе на думці, що в українців так-то досить небагато оригінальних знань про Африку.

Що взагалі ми знаємо про цей континент? Про Африку, напевне, найкраще ми знаємо з телевізора. Мабуть, кожен з нас точно міг хоча б раз дивитися різні відео із National Geographic та захоплюватися красою африканських саван. Курс з фізичної географії за восьмий клас міг допомогти нам запам'ятати крайні точки Африканського континенту, протоки та моря довкола берегів та інформацію про його ландшафт. Проте, що стосовно політичної географії континенту? Так, дійсно, при першому погляді на карту ми могли б бачити, що країни мають розкреслені під лінієчку кордони, могли чути про постійні конфлікти – як громадянські, так і міждержавні; і могли помітити, що про деякі країни ми майже не чули у новинах. Сформована думка в Україні стосовно Африки доволі тривіальна: відсутні перспективи, тотальна бідність, забутий світом регіон... але це не зовсім так. Як і колись, великі держави та регіональні лідери ведуть боротьбу в країнах континенту за політичну прихильність та ресурси – тепер рідкоземельні.

Це питання стосується не тільки України. Колись, у далекому вже 2014 році, у виданні The Guardian вийшла стаття під назвою «Африка — це не країна». Автор казав про те, що багато публічних діячів та журналістів без проблем називають вихідців з Ботсвани та Мавританії «африканцями», але їх, ймовірно, не називали б «американцями», якби ті були з Бразилії та США, хоча відстань між цими країнами однакова, а економічні умови – абсолютно різні.

Звісно, провідними державами в дослідженні Африки та укладенні порядку денного в політичному житті країн цього континенту є великі держави: Китай, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки. З'являються і нові партнери – регіональні гравці, як-от Туреччина, яка активно домінує в Сомалі, або країни Затоки, які доволі активно просуваються в цьому напрямку.

У цьому дослідженні ми сконцентруємось на деяких ключових аспектах для розуміння теперішньої Африки. Наше дослідження має на меті зібрати та проаналізувати інформацію для того, щоб зрозуміти, чим живе Африка та конкретні регіони сьогодні: як вони об'єднуються, чим відрізняються один від одного, та чому важливо розуміти філософію цих суспільств для того, щоб світло підтримки України у світі не згасало.

СЛОВО ВІД ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Утім ідея «африканські рішення для африканських проблем», на засадах якої здебільшого прагнуть розвиватися африканські суспільства, втілюється не стільки в загальноконтинентальній координації в межах Африканського Союзу, скільки в субрегіональних інтеграційних структурах. Саме на теренах Африки можемо спостерігати спроби створювати універсальні формати співпраці, які відповідатимуть на запити й виклики регіону.

Однак ті геополітичні зміни, які випали на долю Західної Африки, тривала дестабілізація, прискорена серією військових переворотів та формуванням альтернативного Альянсу держав Сахелю (AES) – усе це виходить за межі традиційних засад діяльності ECOWAS. Постає питання, чи зможе Співтовариство пристосуватися до нових умов та залишити за собою панівну позицію, чи змушене буде кардинально змінювати підходи та принципи функціонування, дозволяючи альтернативним акторам перейняти ініціативу?

Розуміння того, як функціонують та за яких умов можуть втрачати дієвість такі організації, є неодмінно важливим для розуміння регіональних процесів з кількох причин. По-перше, саме субрегіональні організації в Африці є первинними «фільтрами» транскордонних загроз. Коли механізми ECOWAS не працюють належним чином, утворюється безпековий вакуум, який миттєво заповнюється позарегіональними гравцями та приватними військовими компаніями, змінюючи не лише регіональний, а й глобальний баланс сил.

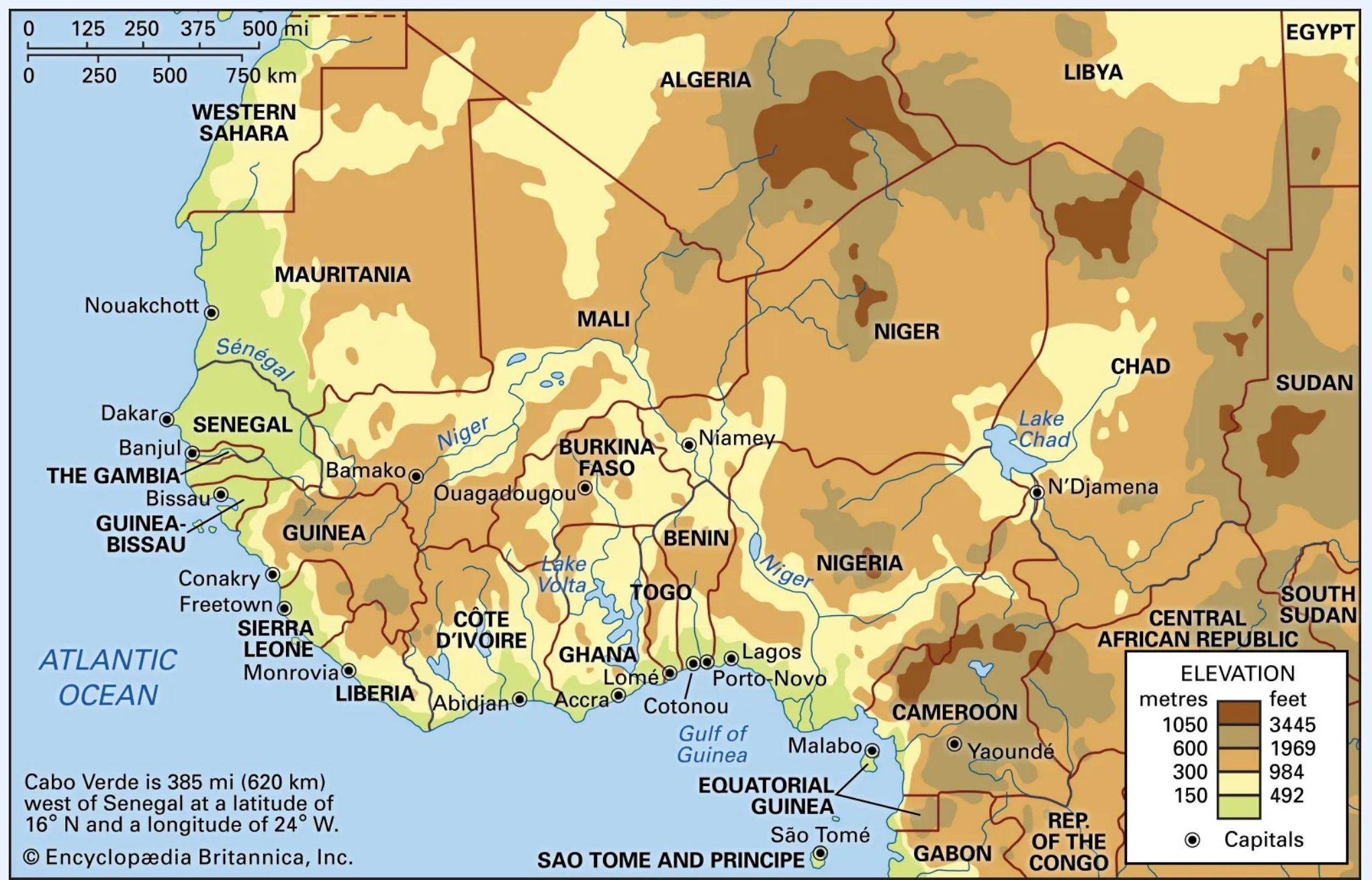
По-друге, економічна дезінтеграція регіону ставить під загрозу і континентальні ініціативи, як-от амбітний проект Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA), оскільки саме регіональні блоки мають стати основою цього процесу. Тобто аналіз того, як працює ECOWAS сьогодні, допоможе нам частково знайти відповіді на те, що чекає на Західну Африку, увесь континент та світ завтра.

МАПА РЕГІОНУ

PETER FITZGERALD, WILL D (TRANSLATION)

ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA

I. ECOWAS ЯК МОДЕЛЬ СУБРЕГІОНАЛЬНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО УТВОРЕННЯ

1975 - 2025

ЕКОВАС ЯК (ЗРАЗКОВА?) МОДЕЛЬ СУБРЕГІОНАЛЬНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО УТВОРЕННЯ

Договір про створення Економічного співтовариства держав Західної Африки (ECOWAS), відомий також як Лагоський договір, було укладено 28 травня 1975 року за участі представників п'ятнадцяти суверенних держав. Цей документ заклав транснаціональну основу для економічної співпраці та соціокультурної взаємодії, спрямованої на посилення єдності країн субрегіону. ECOWAS доцільно розглядати як перший успішний приклад формування міждержавного об'єднання в Африці, якому вдалося подолати етнічні, мовні та постколоніальні бар'єри заради розбудови багатовимірної спільноти. Щоб зрозуміти витoki такої стійкої інтеграційної моделі, важливо проаналізувати процеси, які заклали основу для її появи.

Витoki цієї ініціативи сягають ще 1964 року, коли президент Ліберії Вільям Табмен висунув пропозицію щодо формування зони вільної торгівлі в Західній Африці. У межах розвитку цієї ідеї в серпні того ж року представники Кот-д'Івуару, Гвінеї та Сьєрра-Леоне зустрілися в Монровії для обговорення практичних шляхів реалізації цієї ініціативи. Крім того, 1965 року Економічна комісія ООН для Африки (ECA) ухвалила резолюцію 142 (VII), що містила заклик до західноафриканських держав-членів розробити чіткі рамки для узгодження економічного та соціального розвитку в субрегіоні.

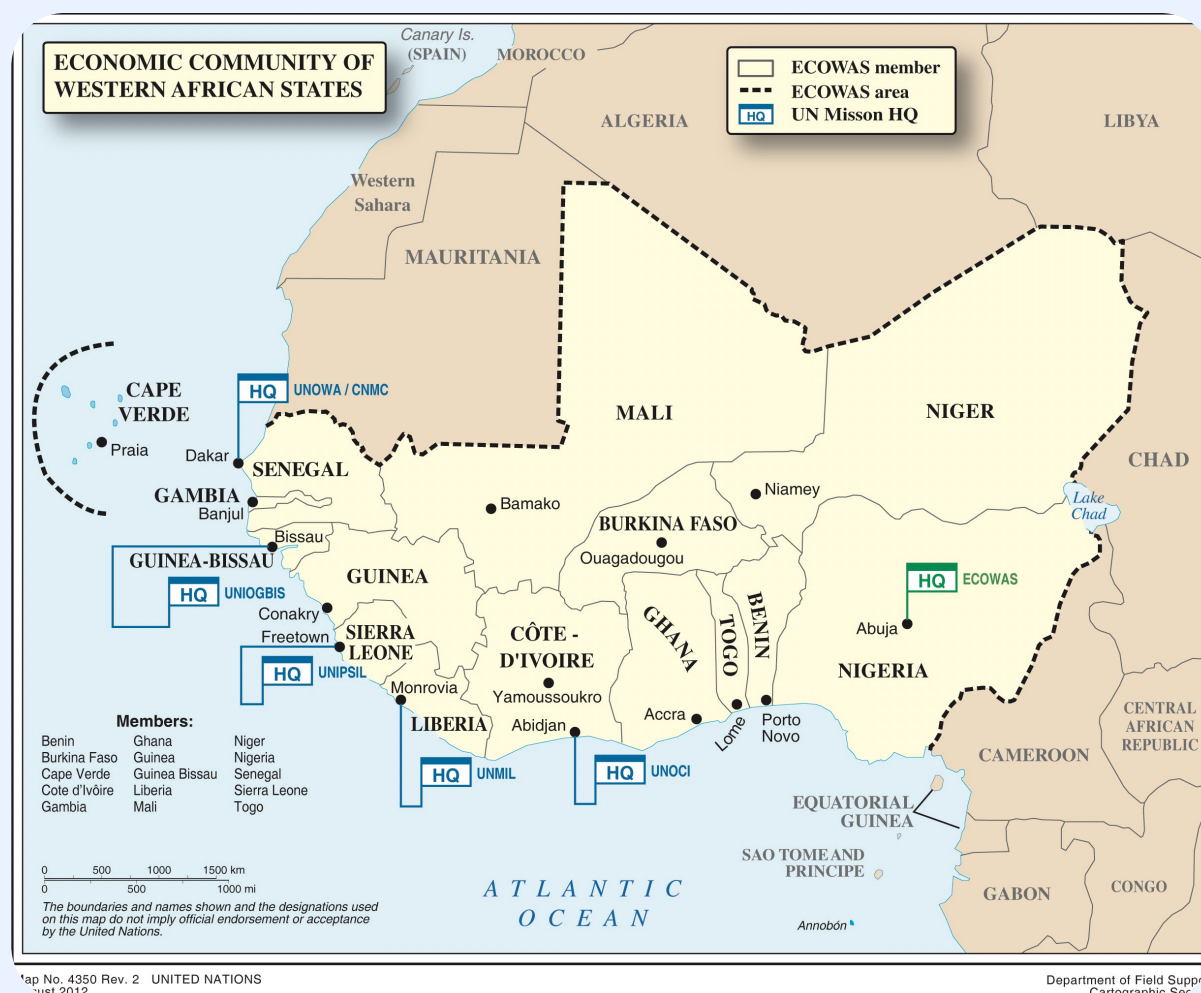

Прапори країн Економічного співтовариства західноафриканських держав (ЕКОВАС) під час позачергової сесії блоку в Абуджі, Нігерія, 24 лютого 2024 року. © Kola Sulaimon, AFP

Документ також передбачав аналіз наявних моделей і практик регіональної інтеграції в Африці та поза її межами з метою оцінки можливостей їхнього застосування в місцевому контексті. Звісно, ці кроки заклали підґрунтя для майбутньої інтеграційної моделі, яка згодом могла стати основою для ECOWAS, однак концепції, наближені до створення союзу західноафриканських держав, остаточно сформувалися лише у 1972 році зі створенням Західноафриканського економічного співтовариства (WAEC) – прототипу ECOWAS.

Головною перешкодою для створення інклюзивного об'єднання стала внутрішня фрагментація, зокрема протистояння між англomовними і франкомовними блоками країн, що визначало характер більшості субрегіональних ініціатив. Подібні розмежування значною мірою були наслідком колоніального минулого. Крім цього, формування ECOWAS відбувалося на тлі геополітичної конкуренції між Нігерією та Францією. Париж остерігався, що подібна інтеграційна ініціатива створить “основу для лідерства Нігерії та підриву політичного і економічного впливу Франції в субрегіоні”. Відтак реалізація проекту ECOWAS значною мірою визначалася здатністю Нігерії заручитися підтримкою інших африканських держав.

З метою залучення підтримки африканських, передусім франкомовних держав, Нігерія вдалася до підходу, співзвучного із принципами “доларової дипломатії”. Така стратегія передбачала використання фінансових стимулів, зокрема грантової допомоги, безвідсоткового кредитування та пільгових умов постачання нафти. Додатковим каталізатором цих процесів стала нафтова криза, спричинена війною Судного дня між Ізраїлем та коаліцією арабських держав у 1973 році.

Карта ECOWAS та миротворчих баз Організації об'єднаних націй © UN Geospatial, 2012

Раптове зменшення обсягів західної підтримки та інвестицій мало відчутні наслідки для країн цього регіону. Натомість для Нігерії – єдиного на той час виробника нафти в субрегіоні – криза стала економічною перевагою, адже доходи федерального бюджету зросли з 758 млн доларів у 1970 до 2,17 млрд доларів у 1973 й 5,8 млрд доларів у 1975. Таке різке зростання посилювало економічну асиметрію між Нігерією та іншими державами Західної Африки, що, з одного боку, підвищило привабливість інтеграційного проекту для менших країн, а з іншого – розширило фінансові можливості Нігерії реалізації об'єднання ECOWAS.

Мотивацію Нігерії в процесі формування ECOWAS доцільно аналізувати крізь призму трьох ключових вимірів: безпекового, геополітичного та економічного. Безпековий вимір був тісно пов'язаний із громадянською війною 1967-1970 років між центральним урядом і самопроголошеною державою Біафра на південному сході країни, де більшість населення становили представники народу ігбо (бл. 20% населення Нігерії), що боролися за незалежність на тлі переслідувань. Під час війни Франція та Кот-д'Івуар надавали підтримку повстанцям Біафри. З огляду на те, що Нігерія межує переважно з франкомовними державами, її зовнішньополітичний курс після громадянської війни був орієнтований на поглиблення економічної та політичної взаємодії з сусідніми країнами з метою нейтралізації підтримки сепаратистських рухів у майбутньому. Крім того, для Нігерії ECOWAS слугував потенційним інструментом протидії французькій гегемонії в цьому субрегіоні.

Створенню ECOWAS передувала серія дипломатичних консультацій та міждержавних зустрічей. У 1973 році спільна делегація Нігерії та Того здійснила регіональне турне по 12 країнах для узгодження позицій щодо майбутнього інтеграційного проекту. Згодом відбувся цикл експертних та міністерських переговорів у Ломе та Аккрі, на яких обговорювали ключові положення установчого договору.

Як результат, у травні 1975 року було підписано Лагоський договір, який юридично закріпив створення ECOWAS, хоча інституційна діяльність організації розпочалася лише після призначення виконавчого секретаря у січні 1977 року. Сьогодні ECOWAS складається з дванадцяти країн замість традиційних п'ятнадцяти після офіційного завершення процесу виходу Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру у січні 2025 р. Державами-членами організації залишаються Бенін, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне та Того. Важливо, що основоположним мандатом, яким наділена структура, залишається сприяння економічній інтеграції (зокрема через Протокол про вільне пересування осіб, проживання та ведення справ 1979 року).

Утім з часом функціонал був розширений та включив вирішення конфліктів та підтримку миру, а також політичний аспект – сприяння розвитку демократії та верховенству права (Протокол про демократію та належне врядування 2001 року) у всій Західній Африці. Тож на зламі XX-XXI століть ECOWAS мав репутацію найефективнішого та найзгуртованішого з кількох подібних блоків на континенті, що дало змогу стати основною силою Африканського Союзу на момент його створення шляхом переформатування з Організації африканської єдності у 2002 році.

ФУНКЦІОНУВАННЯ: ЯК МАЄ ДІЯТИ VS ЯК ДІЄ НА ПРАКТИЦІ

У межах первинного ідеалістичного задуму ECOWAS розглядалася як механізм забезпечення регіональної стабільності, покликаний охоплювати широкий спектр політичних, економічних і соціальних завдань. Організація декларує прихильність до принципів солідарності, колективної самостійності та міждержавної співпраці тощо, однак їхнє практичне втілення нерідко характеризується суперечливістю та розходженням між нормативним задумом і фактичними результатами.

Навіть один із засадничих принципів – рівність і взаємозалежність держав-членів – фактично нівелюється домінуванням Нігерії. Спираючись на значні військові ресурси та займаючи ключові позиції в інституційній структурі блоку, Нігерія виступає політичним, економічним і безпековим гегемоном. Саме у сфері колективної безпеки домінування Нігерії проявляється найвиразніше. Показовим є випадок, коли її рішення відкликати значну частину військового контингенту ECOMOG із Сьєрра-Леоне фактично паралізувало операційну спроможність місії, що змусило покладатися на миротворчі сили ООН. Аналогічно, відсутність активної участі Нігерії у врегулюванні конфліктів у Гвінеї-Бісау та Кот-д'Івуарі призвела до того, що основний тягар посередництва та стабілізації взяли на себе ООН, Франція та Португалія. У такому контексті сама концепція ECOWAS як інтеграційного механізму дедалі більше набуває рис інструмента зміцнення регіонального статусу Нігерії.

З фінансової перспективи ефективне функціонування ECOWAS можливе лише за умови наявності стійкої та належно сформованої ресурсної бази Співтовариства. Водночас окремі держави-члени не здатні повною мірою виконувати свої фінансові зобов'язання, що послаблює інституційну спроможність організації. Так, під час позачергової сесії парламенту співтовариства у жовтні 2022 року тодішній спікер Сіді Мохаммед Туніс наголосив: “На жаль, рівень стягнення податку Співтовариства залишається низьким, що безпосередньо звужує спроможність ECOWAS реалізовувати свої проекти й програми, послаблює інституційну видимість організації для громадян регіону та уповільнює процеси економічної інтеграції”.

Іще одним аспектом, який виступає в суперечність із теоретичним концептом ECOWAS є трактування організації як механізму, покликаного продемонструвати спроможність африканських країн самостійно вирішувати регіональні виклики. Попри окремі випадки, коли організація справді підтверджувала тезу про здатність західноафриканських держав самостійно розв'язувати регіональні кризи – насамперед під час врегулювання конфліктів у Ліберії (1990-1997) та Сьєрра-Леоне (1991-2002) – ці приклади радше становлять виняток, аніж стали практикою. У більшості випадках її оперативна спроможність, миротворчі зусилля та політичний вплив значною мірою залежать від підтримки Заходу та зовнішніх донорів. Такий рівень залежності фактично змушує Співтовариство коригувати свої економічні та безпекові рішення відповідно до геополітичних інтересів західних партнерів.

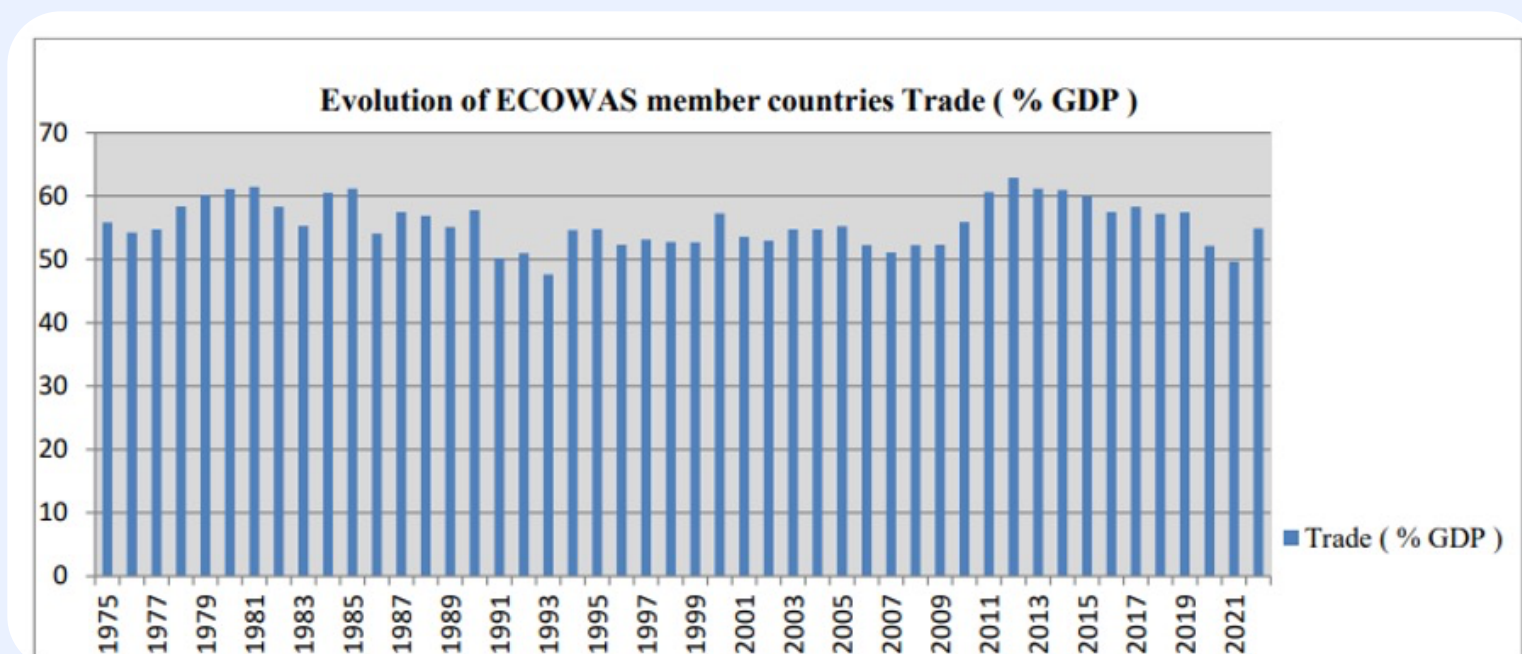
Іншим ключовим задумом, тісно пов'язаним із питаннями регіональної безпеки, була ідея про те, що ECOWAS має відігравати провідну роль у забезпеченні демократичної стабільності в Західній Африці. Ключова проблема полягає в тому, що дієвих механізмів для поглиблення демократичного врядування в державах-членах фактично не існує. Створення наднаціональних інституцій за моделлю ЄС – суду ECOWAS, парламенту та комісії – мало на меті посилити спроможність організації впроваджувати й контролювати виконання узгоджених на регіональному рівні політик, норм і правил. Утім їхні повноваження залишаються суттєво обмеженими через пріоритет національного суверенітету.

Показовим прикладом є конфлікт між ECOWAS та військовими режимами її сахельських членів – Буркіна-Фасо, Малі та Нігеру, що зрештою призвів до їхнього виходу з організації. Як і в попередніх концептах, цей вимір не піддається однозначній оцінці в термінах “ефективно” чи “неефективно”, оскільки сам регіон перебуває під загрозою “демократичної рецесії”. Однак, ключовий вимір розбіжностей полягав у принциповій та жорсткій позиції Співтовариства щодо недопустимості неконституційних змін влади в цих країнах. У відповідь на військові перевороти в Бамако, Уагадугу та Ніамеї ECOWAS застосувала комплекс обмежувальних заходів, відсторонила зазначені держави від участі в роботі організації та висунула можливість військового втручання як умову для оперативного відновлення конституційного правління в Нігері. Однак подальше формування Альянсу держав Сахелю як альтернативної платформи лише зміцнило позиції нових авторитарних режимів і продемонструвало обмежену спроможність Співтовариства ефективно захищати демократичні принципи в регіоні.

РЕАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ

Практична діяльність ECOWAS засвідчує її ефективність у декількох системоутворюючих напрямках: посилення механізмів колективної безпеки, розширення торговельно-економічних зв'язків та створення сприятливих умов для вільного руху людей і товарів у регіоні. Водночас, попри наявні здобутки, імплементація стратегічних завдань проекту характеризується неоднорідністю, що вказує на збереження системних обмежень, які стримують інституційну ефективність організації. Утім саме розгляд практичних ініціатив та інституційних рішень дозволяє предметно оцінити, у яких сферах ECOWAS змогла досягти найбільш відчутних результатів.

Відповідно до статті 3 Договору ECOWAS 1993 року, ключовим завданням організації визначено поглиблення економічної інтеграції в субрегіоні, зокрема через формування зони вільної торгівлі. Ключовим інструментом реалізації цього завдання стала Схема лібералізації торгівлі ECOWAS (ETLS), запроваджена у 1979 році. Механізм ETLS забезпечує можливість безмитного переміщення товарів, вироблених у державах-членах ECOWAS, шляхом скасування імпорتنих зборів та податків, що мають аналогічний обмежувальний вплив на торгівлю. Попри те, що запровадження Схеми лібералізації торгівлі стало важливим кроком до зміцнення регіонального ринку, практична реалізація цього механізму ставить під сумнів його поточну ефективність. Аналіз динаміки торгівлі країн ECOWAS у співвідношенні до ВВП засвідчує стабільні показники в межах 50-60%, що вказує на відсутність суттєвих змін після впровадження ETLS.

Торгівля країн-членів ECOWAS (% ВВП) до і після впровадження ETLS

Іншим вагомим здобутком ECOWAS є впровадження інфраструктурних ініціатив, що виступають одним із ключових чинників регіональної інтеграції. У цьому контексті інфраструктура охоплює сукупність фізичних та організаційних систем, необхідних для ефективного функціонування економіки, зокрема у сферах транспорту, енергетики та телекомунікацій. Серед ключових ініціатив варто виокремити Трансзахідноафриканську прибережну магістраль, яка сполучає дванадцять держав від Мавританії до Нігерії, а також Західноафриканський газопровід, що забезпечує постачання природного газу з Нігерії до Беніну, Того та Гани. Крім того, ECOWAS продовжує реалізацію низки масштабних інфраструктурних проектів, серед яких Африкансько-атлантичний газопровід, покликаний забезпечити енергопостачання 13 країн, а також автомагістраль коридору Абіджан-Лагос.

Однак, якщо абстрагуватися від ідеалістичного бачення, то ключовою перешкодою залишається відсутність цілісної регуляторної бази, потрібної для системного розвитку інфраструктури в межах ECOWAS. Невідповідності в тарифних ставках і митних зборів, корупційні практики та низький рівень координації між інституціями часто спричиняють затримки в реалізації масштабних проектів, перевищення бюджетів і неефективний розподіл ресурсів. Наприклад, у Нігерії завершення будівництва залізничної лінії Лагос-Ібадан у 2021 році неодноразово переносилося через затримки в погодженні рішень між державними структурами, що спричинило зростання вартості проектних матеріалів на 20%. Крім цього, через обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів держави Західної Африки значною мірою залежать від фінансування міжнародних партнерів. Однією з ключових причин є пріоритетне фінансування поточних видатків: оплати праці, соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти, що суттєво обмежує можливості для капітальних інвестицій.

РОЗДІЛ I

Важливим індикатором інтеграційного потенціалу ECOWAS стало впровадження механізмів вільного пересування громадян держав-учасниць. У травні 1979 року ECOWAS затвердила перший протокол, який нормативно закріпив за громадянами держав-учасниць право на безперешкодний перетин кордонів, законне перебування та участь в економічній діяльності на території інших країн регіону. Крім того, у грудні 2000 року набув чинності “ECOWAS travel certificate”, який формалізує безвізовий режим та уніфікує процедури перетину кордону для громадян держав-членів.

Хоча імплементація ініціатив вільного пересування є важливим етапом поглиблення регіональної інтеграції, на практиці цей процес супроводжується низкою обмежень, особливо політично-ідеологічного контексту. Попри дію Протоколу, держави посилюють прикордонний контроль через суспільну напругу щодо трудової міграції (дискримінаційне ставлення) та загрозу використання проксі-угруповань сусідніми державами. Отже, у певному сенсі простежується структурна суперечність між процесами лібералізації торгівлі та транскордонною мобільністю. Це вкотре демонструє, що інституційні обмеження на національному рівні є ключовим чинником, який обмежує результативність ініціатив ECOWAS.

Серед напрямів діяльності ECOWAS, що все ж демонструють певну результативність, окремої уваги заслуговує сфера колективної безпеки. У період громадянської війни у Ліберії (1989-1997) ECOWAS ініціював створення Моніторингової групи ECOMOG – інструменту, покликаного забезпечити проведення миртворчих і стабілізаційних операцій у Західній Африці. Це була перша спроба субрегіональної організації втілити мантру про те, що африканці повинні самі вирішувати свої проблеми. І у певних випадках ECOMOG справді був дієвим механізмом: до прикладу, військове втручання структури поклало край громадянському конфлікту між урядом Сьєрра-Леоне та Об'єднаним революційним фронтом у 1998 році.

Однак на сучасному етапі спостерігається поступове послаблення авторитету ECOWAS як інституту колективної безпеки. З 2020 року блок став свідком восьми державних переворотів у регіоні – в Гвінеї, Габоні та Нігері, Гвінеї-Бісау та двічі у Малі та Буркіна-Фасо. Вже у 2024 році Малі, Буркіна-Фасо та Нігер оголосили про вихід з блоку та створили власний проект у сфері безпеки під назвою Альянс держав Сахеля (AES). Рішення стало реакцією на заявлені наміри ECOWAS розглянути можливість військового втручання з метою скасування військових переворотів у цих країнах. Такий сценарій тільки зміцнив та об'єднав військові режими та послабив демократичні позиції ECOWAS у регіоні.

II. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В ECOWAS

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСИМЕТРІЇ МІЖ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ECOWAS ТА КРИЗА ВСЕРЕДИНІ БЛОКУ

П'ятдесятий рік з моменту заснування блок ECOWAS зустрів у скруті: із співтовариства на початку 2025 року вийшли три країни-члени (Нігер, Буркіна-Фасо, Малі). Проте варто дослідити тенденцію: чому така криза відбулась? які в неї були причини та передумови?

До 2020 року в ECOWAS уже тліла криза, закладена саме в соціально-економічних асиметріях між країнами-членами. Усередині блоку співіснували дуже різні економічні моделі: з одного боку – Нігерія, яка давала левову частку ВВП усього регіону та була беззаперечним економічним центром тяжіння. Поруч – відносно сильні, більш диверсифіковані економіки на кшталт Гани, Кот-д'Івуару чи Сенегалу. А з іншого боку – бідні, аграрні або постконфліктні країни: Нігер, Малі, Ліберія, Сьєрра-Леоне, Гвінея-Бісау, Буркіна-Фасо. Для перших інтеграція означала доступ до ринку й розширення експорту, для других – радше страх перетворитися на «ринок збуту» та придаток до сильніших сусідів.

Ця нерівність підкріплювалася різницею у рівні доходів населення й структурі економік. Кабо-Верде з туризмом і послугами жив у зовсім інших реаліях, ніж, наприклад, Нігер чи Сьєрра-Леоне, де бідність, кліматична вразливість і слабкі інститути визначали щоденне життя. Демографічний вибух – дуже молоде й швидко зростаюче населення в усьому регіоні – тільки посилював контраст: мільйони молодих людей у бідніших країнах бачили в сусідніх державах шанс на заробіток і виживання, що створювало постійний міграційний тиск і напруження навколо свободи пересування.

Формально ECOWAS мав зону вільної торгівлі й протокол про вільний рух людей, але в реальності регіон так і залишався слабо економічно інтегрованим. Внутрішньорегіональна торгівля роками коливалася десь біля 8-10% від загального товарообігу. Для великих економік, насамперед Нігерії, основні ринки знаходилися за межами Західної Африки; для низки малих країн, навпаки, торгівля з сусідами була життєво важливою. Це створювало відчуття, що правила однакові, а залежність – різна, як і стимули дотримуватися цих правил.

До економічних асиметрій додавалася валютна й політична лінія розлому. Вісім франкомовних держав Західноафриканського економічного й валютного союзу (UEMOA) мали спільну валюту, прив'язану до євро й підкріплену гарантіями Франції; інші країни ECOWAS користувалися власними, часто нестабільними національними валютами. Ідея єдиної валюти «есо» теоретично мала подолати цей поділ, але до 2019 року стало очевидно, що більшість членів не відповідають критеріям конвергенції й що повноцінний валютний союз економічно радше ризикований, ніж корисний.

Десятки кошиків зі зіпсованими помідорами були покинуті на узбіччі дороги в Гранд-Попо, Бенін, 2019р. © Facebook Янік Фоллі

Коли ж франкомовні країни разом із Францією оголосили про перейменування франка CFA в «есо» без узгодження з Нігерією та англомовними сусідами, це сприйняли як спробу «захопити» бренд спільної валюти й закріпити стару модель залежності. Реакція Абуджі була різко негативною, а дискусія про валютну інтеграцію перетворилася на чергове джерело недовіри всередині блоку.

Поступово економічний проєкт ECOWAS «розмивався» через безпековий порядок денний. Організація дедалі частіше займалася війнами, переворотами й кризами (Ліберія, Сьєрра-Леоне, Кот-д'Івуар, Малі, Гамбія), ніж будівництвом спільного ринку. З одного боку, це давало блоку імідж регіонального «поліцейського», з іншого – породжувало відчуття подвійних стандартів: десь ECOWAS жорстко карав за порушення конституційного ладу, а десь закривав очі на маніпуляції з термінами повноважень. Усе це накладалося на банальну втому від невиконаних обіцянок інтеграції: численні протоколи й стратегії так і залишалися на папері, внески сплачувалися нерівномірно, а національні уряди часто ставили власні інтереси вище за «регіональні».

Кульмінацією «тихої кризи» став 2019 рік: коли під приводом боротьби з контрабандою Нігерія в односторонньому порядку закрила свої кордони з Беніном і Нігером. Для сусідів це стало сигналом, що навіть ключовий член блоку готовий поставити на паузу свободу руху товарів, щойно інтеграційні правила починають шкодити національним інтересам. На цьому фоні соціально-економічні асиметрії – різні рівні розвитку, різна залежність від регіональної торгівлі, різні валютні режими й різні очікування від ECOWAS – перетворилися з «технічної» проблеми на політичну. Саме ці тріщини насправді й стали основою для більш гучних потрясінь уже після 2020 року.

ПАРАД ПЕРЕВОРОТІВ

Остаточо підірвав стабільність у блоці так званий «парад переворотів», що розпочався 2020 року. Нижче наведено хронологію ключових переворотів у державах-членах ECOWAS та реакцію Співтовариства:

1. Малі (18 серпня 2020)

Військові захопили владу, усунувши президента Кейту на тлі масових протестів проти корупції та неспроможності влади подолати ісламістське повстання на півночі країни. ECOWAS негайно засудило переворот і тимчасово призупинило членство Малі. Під тиском регіону було сформовано перехідний уряд на чолі з цивільним президентом Ба Ндао та віце-президентом, лідером путчу полковником Асімі Гоїтою з обіцянкою провести вибори за 18 місяців.

Події розпочалися у вівторок вранці, коли солдати відкрили вогонь у повітря на базі в Каті, гарнізонному містечку, розташованому за 15 км від Бамако. © Мусса Калапо/EPA

2. Малі (24 травня 2021)

Далі відбувся повторний переворот: полковник Гоїта усунув перехідного президента Ндао, звинувативши його в спробі саботувати трансформацію, і проголосив себе главою держави. ECOWAS знову засудило дії хунти та вимагало дотримання попередніх домовленостей щодо виборів. Однак військова влада в Малі неодноразово відкладала строки повернення до демократії – вибори було перенесено аж на 2027 рік. Це призвело до посилення санкцій ECOWAS проти Малі, включаючи економічну блокаду на початку 2022 року.

Віце-президент CNSP (Національного комітету порятунку народу). © Анні Різемберг / AFP

РОЗДІЛ II

3. Гвінея (5 вересня 2021)

Спецпідрозділ на чолі з полковником Мамаді Думбуя здійснив переворот і заарештував 83-річного президента Альфу Конде. Причиною стала суспільна криза після того, як Конде змінив конституцію задля третього терміну і жорстко придушив протести незгодних. Частина населення навіть вітала падіння режиму. У той момент ECOWAS призупинило членство Гвінеї та ввело адресні санкції (замороження активів хунти, заборона на поїздки) з вимогою повернутися до конституційного ладу. Влада Думбуя оголосила про перехідний період (попередньо до кінця 2024 року), але надалі теж затягнула процес.

Мешканці вітають солдатів армії після повстання, яке призвело до повалення президента Альфа Конде в районі Калум міста Конакрі, Гвінея, 6 вересня 2021 року. © REUTERS/Souleyma e Camara

4. Буркіна-Фасо (24 січня 2022)

На тлі різкого загострення ситуації з безпекою (джихадисти захопили до 40% територій, армія зазнавала тяжких поразок) група офіцерів під проводом підполковника Поля-Анрі Даміби усунула президента Рока Каборе. Громадськість була невдоволена нездатністю уряду подолати тероризм, а також росла антипатія до присутності французьких військ, які не принесли очікуваного миру. ECOWAS призупинило членство Буркіни-Фасо та вимагало швидкого встановлення перехідного уряду. Даміба погодився на 24-місячний перехід.

Армія заявила, що захопила владу «без будь-якого фізичного насильства щодо заарештованих, які утримуються в безпечному місці з повагою до їхньої гідності» © Агентство Anadolu через Getty Images

5. Буркіна-Фасо (30 вересня 2022)

Усього за 8 місяців режим Даміби теж було повалено: капітан Ібрагім Траоре очолив другий переворот, звинувативши попередника в неефективності боротьби з повстанцями. Новий військовий лідер став наймолодшим главою держави регіону (34 роки) і спершу також декларував відданість перехідному періоду. Утім, у 2024 році вибори відкладено ще на 5 років, що фактично закріпило військову владу надовго. ECOWAS засудило повторний переворот, але, враховуючи погіршення безпекової ситуації, зберігало діалог щодо термінів переходу.

Капітан Ібрагім Траоре, лідер державного перевороту в Буркіна-Фасо © africanews © OLYMPIA DE MAISMONT/AFP

6. Нігер (26 липня 2023)

Путч очолив генерал Абдурахман Тчіані, командувач президентської гвардії, захопивши президента Мохамеда Базума у заручники. Нігер межує з Малі та Буркіна-Фасо і також страждає від нападів джихадистів, але безпосереднім тригером стала інформація про плани усунути Тчіані з посади, що підштовхнуло його до превентивного перевороту. Реакція ECOWAS була найжорсткішою серед усіх випадків: уже за кілька днів новообраний голова ECOWAS, президент Нігерії Бола Тінубу скликав надзвичайний саміт, призупинив членство Нігеру, заклав кордони, відключив фінансові транзакції та електропостачання, ввів торговельні санкції і висунув ультиматум про поновлення Базума.

Прихильники махають прапорами Нігеру на мітингу на підтримку хунти Нігеру © AFP/Getty Images

Блок навіть активував регіональний «резервний» військовий контингент для можливого втручання, отримавши згоду 11 з 15 країн (крім Кабо-Верде та самих країн з хунтами) на участь у потенційній операції. Таке безпрецедентне рішення мало на меті продемонструвати рішучість ECOWAS зупинити хвилю переворотів, але водночас оголило і протиріччя (див. нижче). Реакція ECOWAS загалом на усі вищевказані перевороти та політичні кризи включала негайне призупинення членства порушників та вимогу розробити дорожню карту повернення до демократії. У випадках Малі та Нігеру застосовувалися жорсткі економічні санкції аж до повної блокади торгівлі та фінансів. Санкції проти Малі в 2020-2021 рр. тимчасово пом'якшувалися, коли хунта виконувала частину умов (формувала цивільний уряд, оголошувала вибори), але поновлювалися через зрив домовленостей.

У відповідь на затягування перехідних періодів ECOWAS неодноразово скликав саміти та висував ультиматуми провести вибори, погрожуючи додатковими обмеженнями. Водночас Організація працювала й дипломатично – призначала спеціальних посланців, групи перемовників до кожної кризової країни. Проте, як показали подальші події, інструменти ECOWAS не змогли зупинити каскад переворотів: військові уряди в кількох країнах закріпилися при владі, незважаючи на ізоляцію.

7. Гвінея-Бісау (28 листопада 2025)

У Гвінеї-Бісау військові призначили бригадного генерала Хорту Інта-а перехідним президентом після того, як солдати повалили цивільне керівництво ще до оголошення результатів президентських виборів. Усунений президент Умаро Сіссоко Ембало після втручання регіонального блоку країн Західної Африки (ECOWAS) прибув до Сенегалу на спеціальному рейсі, повідомило МЗС країни.

Майор-генерал Хорта Інта-а з майором-генералом Томасом Джассі у Бісау, Гвінея-Бісау, 27 листопада 2025 року. REUTERS/Delcyo Sanca

ЯК ВПЛИНУЛИ ПЕРЕВОРОТИ НА СТАН ECOWAS?

Особливо напруженою стала ситуація довкола Нігеру після перевороту 26 липня 2023 року, коли військові усунули від влади президента Мохамеда Базума. У відповідь країни ECOWAS запровадили жорсткі санкції, закрили кордони, заморозили фінансові операції та офіційно пригрозили застосувати «резервні сили» для відновлення конституційного ладу. Попри гучні заяви, сценарій військової операції так і не був реалізований, і ключову роль у цьому відіграв саме внутрішньополітичний фактор у Нігерії, яка мала очолити можливе втручання. В північних штатах Нігерії, передусім у Кано, відбулися масові акції проти війни з Нігером: сотні людей виходили на вулиці з прапорами двох країн, скандуючи «ми не хочемо війни» та наголошуючи, що «нігерійці й нігерці – брати». Протестувальники відкрито звинувачували ECOWAS у тому, що воно «діє в інтересах Заходу» й вимагали від президента Боли Тінубу обрати дипломатичне врегулювання.

Спеціальні посланці ЕКОВАС генерал Абдулсаламі Абубакар і султан Мухаммад Саад Абубакар III на зустрічі з представниками військової хунти Нігеру. Хунту на зустрічі представляють генерал Барму та інші високопоставлені військові @Abdulfagge

До критики військового сценарію приєдналися й авторитетні релігійні та традиційні лідери. Дві делегації ісламських учених і традиційних еліт півночі Нігерії (зокрема шейх Бала Лау та колишній емір Кано Санусі Ламіду Санусі) за погодженням із Тінубу відвідали Ніамей, де зустрілися з лідером хунти Абдурахманом Тчіані. Вони передавали послання про необхідність діалогу й змогли домогтися згоди на прямі переговори з ECOWAS, що суттєво знизило ризик негайної інтервенції. Схожі заклики лунали й від західноафриканських єпископів (RECOWA та CERAO), які публічно застерігали, що військове втручання лише поглибить гуманітарну кризу та нестабільність у регіоні. Реакцією на загрозу силової операції з боку ECOWAS стала консолідація військових режимів у Малі та Буркіна-Фасо. Вони відкрито заявили, що будь-який напад на Нігер означатиме оголошення війни їм самим, фактично створивши військовий блок. Таким чином, первинна загроза інтервенції ECOWAS не тільки не ізолювала нігерську хунту, а й стимулювала оформлення альтернативного центру сили в регіоні.

Під тиском цих тенденцій ECOWAS змушене було переглянути власну стратегію. На надзвичайному саміті 24-25 лютого 2024 року в Абуджі лідери блоку ухвалили рішення про зняття значної частини санкцій із Нігеру, Малі та Буркіна-Фасо як «жест доброї волі» та спробу повернути військові режими до переговорів і зупинити остаточний розпад організації. Водночас у публічній риториці керівництво ECOWAS продовжує наполягати, що сподівається на «повернення братніх держав до західноафриканської родини», визнаючи AES новим, але небажаним центром тяжіння в регіоні.

Криза навколо Нігеру показала межі «військового інструментарію» ECOWAS і водночас пришвидшила появу альтернативного безпекового блоку AES. З одного боку, загроза інтервенції мобілізувала суспільство в Нігерії та інших країнах, де релігійні, традиційні й громадянські лідери виступили проти війни між «сусідами-братами». З іншого – Малі, Буркіна-Фасо та Нігер скористалися моментом, щоб кинути виклик регіональному статус-кво та побудувати власну архітектуру безпеки. У результаті ECOWAS опинилося «на роздоріжжі» між збереженням жорсткої лінії на захист конституційного порядку й необхідністю адаптуватися до нової реальності, де частина регіону свідомо обирає інший шлях розвитку.

З ідеологічної точки зору нові уряди в Бамако, Уагадугу та Ніамеї називали блок таким, що відвернувся від panafricanських інтересів на угоду “колишніх колонізаторів”. Не варто недооцінювати силу цього наративу для спільнот Африки або списувати виключно на російський вплив – комбінація різних факторів, помножена на малу медіаграмотність та значну бідність щедро дає свої плоди в антизахідних настроях. Важливою передумовою кризи стали утворення економічних нерівностей усередині блоку. Попередні дослідження виявили тенденцію – економічна інтеграція ECOWAS призводить до збільшення нерівності доходів у країнах всередині блоку.

Отже, урядам надалі необхідно розробляти політику, яка зробить економічну інтеграцію вигідною для населення. Наприклад, необхідна більш ефективна політика для розподілу вигод від внутрішньорегіональної торгівлі між державами-членами. Звісно, організація відігравала ключову та часом конструктивну роль у реагуванні на політичну нестабільність шляхом проведення миротворчих місій у Ліберії, Сьєрра-Леоне та Гамбії. Блок також вряди-годи займав доволі рішучу позицію проти неконституційних змін уряду, зокрема шляхом санкцій та дипломатичних втручань.

Остаточною причиною дефрагментації об'єднання можна назвати нестабільність його учасників. 2024 року три країни Західної Африки після серії переворотів утворили об'єднання під назвою **Альянс країн Сахелю** – більше відоме за акронімом із франкомовної назви AES. Аналітики визначають саме цей момент переломним в історії блоку.

III. ПРОЯВИ КРИЗИ У ВИМІРАХ

СУСПІЛЬНІ НАСТРОЇ В КРАЇНАХ ECOWAS: СОЦОПИТУВАННЯ

Сприйняття діяльності ECOWAS у Західній Африці є неоднорідним, адже ставлення громадян та оцінка ефективності організації помітно відрізняються між окремими країнами. Результати опитування Afrobarometer за 2014-2015 роки дають змогу простежити конкретні відмінності в оцінках роботи Співтовариства серед різних держав регіону.

Найвищий рівень позитивних оцінок зафіксовано в Ліберії, де 63% респондентів вважали, що організація “допомагає багато”, що суттєво вирізняється серед інших держав регіону. У Сьєрра-Леоне, Малі, Того та Гані частка громадян, які оцінювали внесок ECOWAS як значний, коливався між 24% і 30%, що свідчить про помірний рівень довіри. Водночас у низці країн, як-от у Кот-д’Івуарі, Буркіна-Фасо, Нігерії та Нігері, більшість респондентів обирали відповіді “дещо допомагає” або “допомагає мало”, що вказує на переважно стримане або навіть змішане сприйняття ефективності організації. Частка тих, хто вважав ECOWAS неактивною, у регіоні загалом залишається порівняно низькою (від 3% до 13%), тоді як кількість відповідей “важко сказати” часто перевищувала 20-30%.

Якщо взяти до уваги більш актуальні дані, то в період 2019-2021 рр. респонденти з держав-членів ECOWAS загалом демонстрували високий рівень позитивних оцінок регіональних організацій: Ліберія – 84%, Бенін – 79%, Буркіна-Фасо – 73%, Гвінея, Малі й Нігер – по 65%, тоді як показники Гани (49%), Сенегалу (50%), Того (52%) та Нігерії (56%) були ближчими до середніх значень. Порівняно з даними 2014-2015 років, коли частка відповідей “допомагає багато” і “дещо допомагає” у більшості країн ECOWAS переважно коливалася в діапазоні від 40% до 60%, результати 2019-2021 року свідчать про помітне зростання позитивних оцінок у значної частини держав регіону.

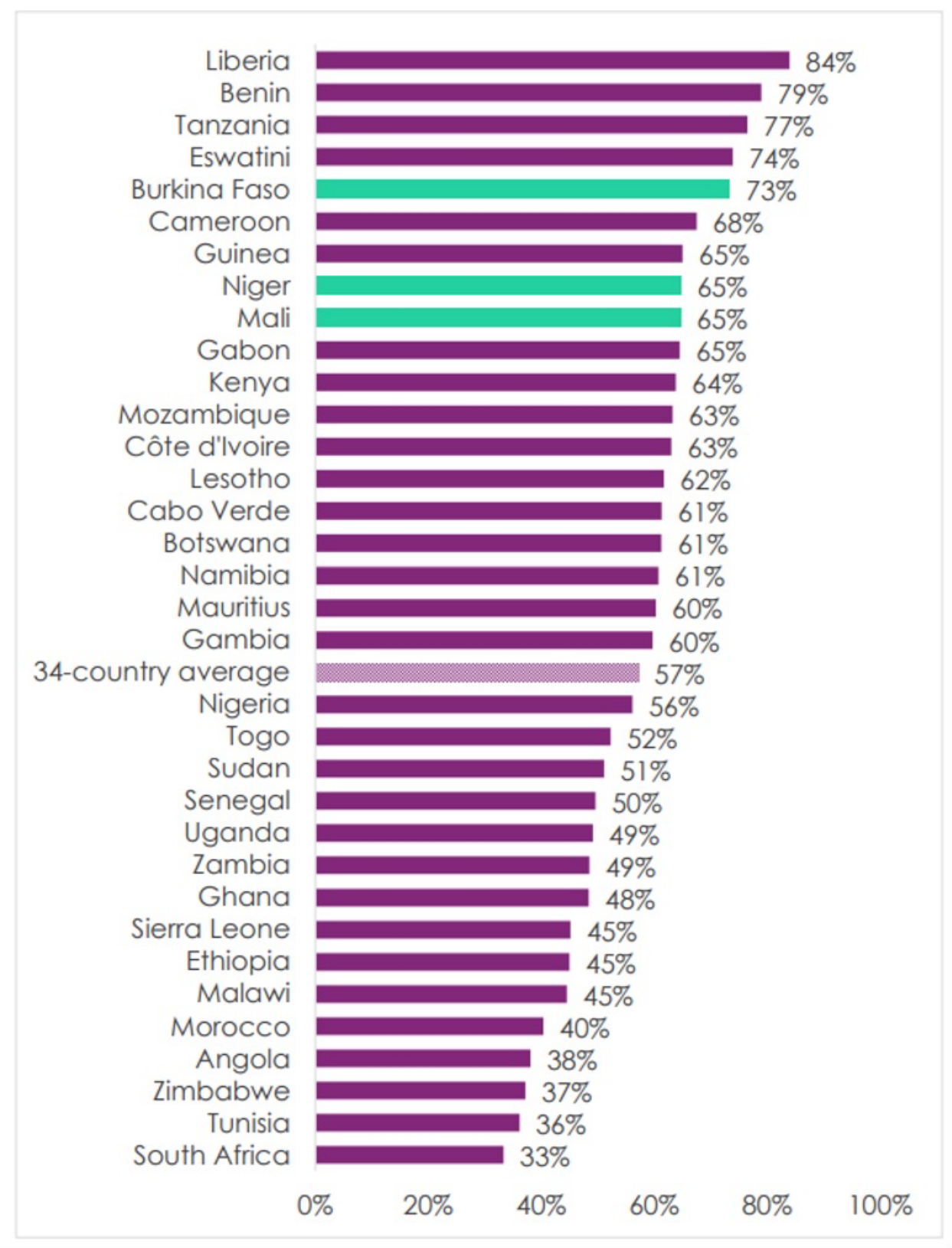
Попри відносно позитивне сприйняття ECOWAS у більшості держав-членів, вихід Буркіна-Фасо, Нігеру й Малі та подальше створення ними Альянсу держав Сахелю істотно ускладнили позиції Співтовариства й поставили під сумнів його інституційну легітимність. У цьому контексті показовим є кейс Того. Результати опитування Afrobarometer у Того за 2024 рік демонструють, що понад половина громадян (54%) підтримують ідею виходу країни з ECOWAS і приєднання до Альянсу держав Сахелю (AES). Водночас чверть респондентів (26%) висловлюють незгоду, а ще 21% не мають визначеної позиції. Разом із тим окремі дані опитування вказують і на відчутну поляризацію щодо оцінки впливу самого AES: 37% респондентів вважають, що його створення становить перешкоду для регіональної інтеграції, тоді як 39% дотримуються протилежної думки, а 24% не мають достатньої інформації для формування чіткого судження.

Питання, поставлене респондентам: “На вашу думку, наскільки [регіональна організація вашого регіону] допомагає вашій країні, чи ви не чули достатньо, щоб відповісти?”

Afrobarometer region	Country	REC	Helps a lot	Helps somewhat	Helps a little bit	Does nothing	Don't know
Central	São Tomé/Príncipe	ECCAS	14%	19%	37%	5%	25%
	Gabon		14%	21%	41%	11%	14%
	Cameroun		11%	21%	34%	12%	22%
West	Liberia	ECOWAS	63%	20%	11%	2%	3%
	Niger		32%	18%	14%	6%	30%
	Mali		30%	25%	18%	17%	10%
	Sierra Leone		28%	12%	16%	3%	41%
	Togo		24%	16%	26%	9%	24%
	Burkina Faso		21%	23%	23%	7%	25%
	Cape Verde		21%	27%	21%	3%	28%
	Guinea		20%	17%	20%	13%	31%
	Nigeria		18%	24%	27%	8%	22%
	Côte d'Ivoire		16%	13%	40%	21%	10%
	Benin		15%	20%	24%	9%	31%
	Ghana		13%	15%	18%	16%	39%
Southern	Senegal		11%	12%	16%	12%	50%
	Namibia	SADC	39%	30%	16%	4%	11%
	Botswana		30%	25%	19%	2%	24%
	Mozambique		28%	19%	21%	7%	25%
	Lesotho		24%	9%	10%	21%	35%
	Zambia		24%	13%	14%	6%	42%
	Malawi		21%	11%	18%	7%	43%
	Swaziland		20%	29%	13%	5%	34%
	Madagascar		15%	24%	29%	19%	13%
	Mauritius		12%	36%	28%	2%	22%
	South Africa		10%	19%	20%	14%	37%
	Zimbabwe		9%	19%	26%	18%	29%
East	Burundi	ECCAS/ EAC*	21%	22%	11%	7%	39%
	Uganda	EAC	20%	21%	15%	7%	37%
	Kenya		16%	28%	27%	8%	20%
	Tanzania		16%	28%	13%	16%	28%
North	Sudan	IGAD	11%	26%	22%	13%	28%
	Tunisia	UMA	8%	12%	25%	26%	29%
	Algeria		3%	13%	24%	38%	22%
	Morocco		1%	6%	19%	34%	39%
	Egypt		Not asked				

Сприйняття ефективності регіональних економічних співтовариств 2014/2015

Питання, поставлене респондентам: “Загалом, чи вважаєте ви, що економічний та політичний вплив кожної з наведених нижче організацій на [цю країну] є переважно позитивним, переважно негативним, чи ви не маєте достатньо інформації, щоб відповісти: Регіональна організація (ECOWAS/SADC/EAC/IGAD або регіональний еквівалент у Північній Африці)?” (% тих, хто відповів «дещо позитивний» або «дуже позитивний»)

Вплив регіональних організацій 2019/2021

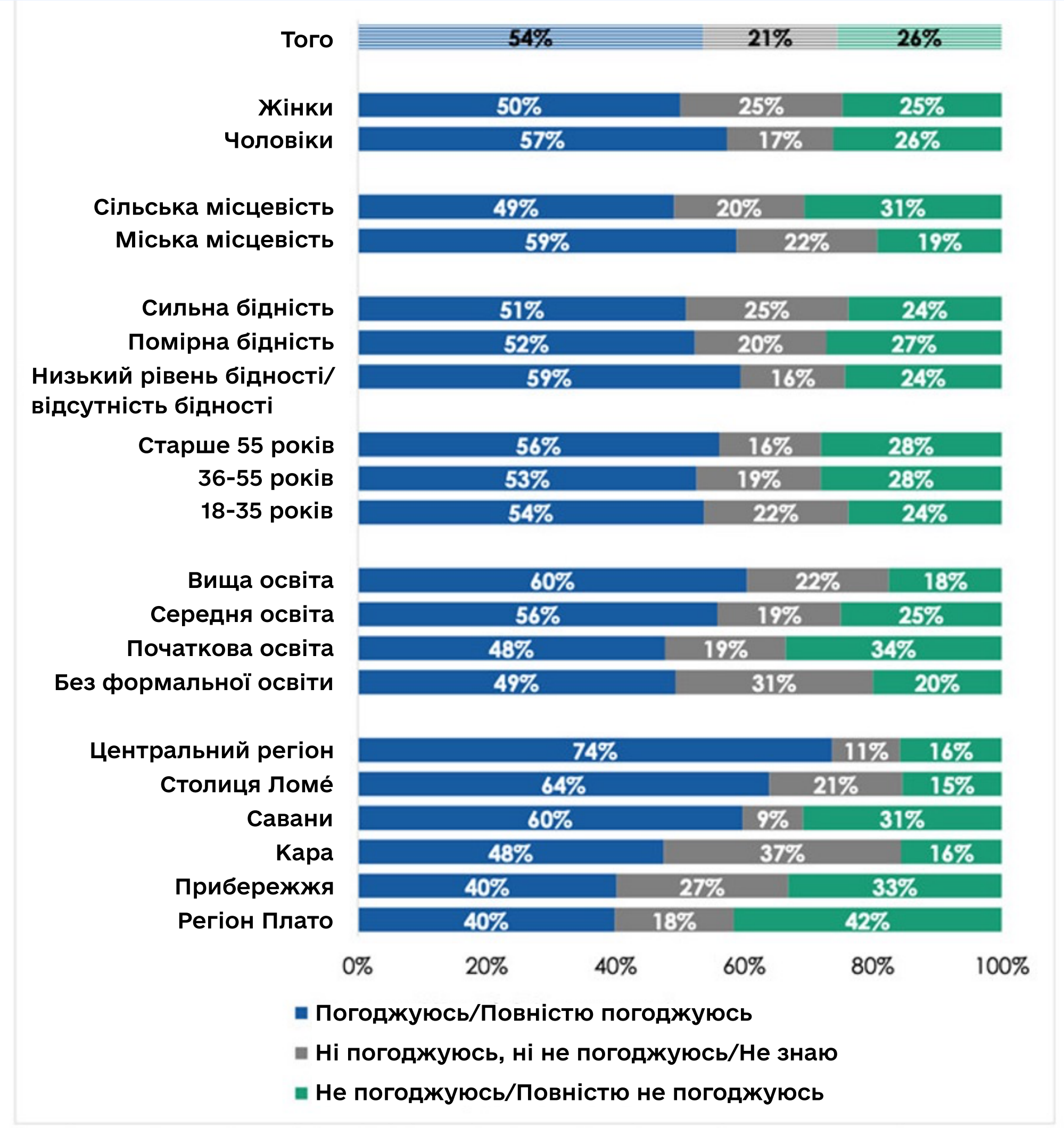
Питання, поставлене респондентам: “Скажіть, чи погоджуєтеся ви або не погоджуєтеся з таким твердженням, або ж ви не чули про нього достатньо, щоб висловити свою думку: Створення AES Буркіна-Фасо, Малі та Нігером є перешкодою для регіональної інтеграції в Західній Африці?”

Вплив Альянсу держав Сахелю (AES) на регіональну інтеграцію у Західній Африці.

РОЗДІЛ III

Питання, поставлене респондентам: “Скажіть, чи погоджуєтеся ви або не погоджуєтеся з таким твердженням, або ви ж не чули про нього достатньо, щоб висловити свою думку: Інтереси Того були б краще захищені, якби країна вийшла з ECOWAS і приєдналася до AES?”

Підтримка ідеї приєднання Того до Альянсу держав Сахелю

ПОЛІТИЧНИЙ І ВІЙСЬКОВО-БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ КОНФЕДЕРАЦІЯ ДЕРЖАВ САХЕЛЮ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ECOWAS

Виклики інституційній легітимності

Нездатність організації послідовно забезпечувати дотримання наданих їй функцій та обов'язків у політичній, безпековій і економічній сферах та повністю адаптувати свої нормативні інструменти до реалій «дефіциту врядування» призвела до сприйняття її як «профспілки глав держав», що, за поширеним наративом, захищає інтереси правлячих еліт, а не народів Західної Африки.

Політика «нульової толерантності» до неконституційних змін влади, закріплена Протоколом про демократію та належне врядування 2001 року, зазнала краху передусім через неефективність механізмів реагування на перевороти. Мандат ECOMOG як органу, уповноваженого здійснювати військову інтервенцію задля підтримки миру та стабільності в регіоні, востаннє застосовувався у 2017 році в Гамбії для усунення Ях'я Джамме (перебував на посаді з 1994 р.), який відмовлявся передавати владу демократично тоді обраному чинному президенту Адамі Барроу.

Відтак, реакція на хвилю переворотів у регіоні, яка розпочалася у 2020 році, виявилася недостатньо рішучою. Йдеться про військові перевороти в Малі (2020 р., 2021 р.), Гвінеї (2021 р.), Буркіна-Фасо (січень і вересень 2022 р.) та Нігері (2023 р.). У всіх випадках варіант застосування військової інтервенції відкинувся. Найбільш ймовірним застосування сили було у липні-серпні 2023 р. у Нігері, коли ECOWAS керувала Нігерія на чолі із Б. Тінубу. Тоді хунті був висунутий ультиматум: вимога відмовитися від влади протягом тижня або введення військ. Проте декілька факторів змусили відмовитися від цієї ідеї.

По-перше, всередині Нігеру розпочалися демонстрації на підтримку перевороту через маніпуляції антифранцузькими настроями; по-друге, про солідарність заявили хунти з Малі і Буркіна-Фасо, які погрожували вступити в сутичку з ECOWAS у випадку інтервенції, що в такому випадку переросла б у регіональний конфлікт; по-третє, інші держави-члени ECOWAS з пересторогою сприйняли таку ініціативу, а всередині самої Нігерії ідея була відхилена політиками, які виступили за використання інших засобів, а не сили; по-четверте, сусідні із Нігером держави поза Співтовариством (Чад та Алжир) також виключили свою участь у будь-яких військових діях. Утім, вирішальними стали саме небажання нігерійських політиків підтримувати військове втручання в поєднанні зі зростанням місцевої підтримки хунти в Нігері. Такий порядок денний не залишив ECOWAS іншого вибору, окрім як домагатися дипломатичного врегулювання.

Примусова дипломатія у всіх випадках (Малі, Гвінея, Буркіна-Фасо, Нігер) обмежилася призупиненням членства в організації та накладанням санкцій. У випадках Малі та Нігеру ECOWAS застосував найсуворіші санкційні режими у своїй історії: повне закриття кордонів, заморожування державних активів у регіональному центральному банку та призупинення комерційних транзакцій, а також відключення Нігеру електропостачання Нігерією, яке покривало 70% потреб країни. Стратегічна логіка полягала в тому, що такий економічний тиск змусить військові хунти держав, що залежать у реалізації зовнішньої торгівлі від своїх сусідів та не мають виходу до океану (йдеться про Малі, Буркіна-Фасо та Нігер), прискорити повернення до цивільного правління. Натомість санкції спрацювали як бумеранг, згуртувавши «ізольованих».

Військові лідери, зокрема полковник Ассімі Гоїта в Малі та генерал Абдурахман Тчіані в Нігері, успішно подали ці каральні заходи не як інструменти для сприяння демократизації, а як «акти зовнішньої агресії» (зокрема, з боку Франції та Заходу), що реалізуються руками регіональних маріонеток», ECOWAS подається як інструмент «західного імперіалізму» та «французького неокolonіалізму». Цей наратив змістив фокус суспільного гніву з путчистів (які порушили конституційний лад) на ECOWAS (який нібито своїми обмеженнями посилив гуманітарні виклики). Як зазначають аналітики Crisis Group, санкції «вдарили по цивільному населенню сильніше, ніж по будь-кому іншому», паралізувавши транскордонну торгівлю та загостривши продовольчу кризу, що парадоксальним чином консолідувало підтримку військових режимів, що інструменталізували цю тезу та повернули проти Співтовариства, як захисників націй від зовнішнього втручання. І хоча, після створення трьома хунтами Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру «Альянсу держав Сахелю» у вересні 2023 р. та оголошення ними про рішення остаточно вийти з регіонального блоку у 2024 р., ECOWAS намагався запобігти цьому, знявши санкції і з цих трьох держав, і з Гвінеї.

РОЗДІЛ III

Лідери Співтовариства заявили, що відмовляються від санкцій з гуманітарних міркувань, але такий крок може розглядатися як жест примирення і готовність до пошуку альтернативних варіантів врегулювання політичної кризи в регіоні. Насправді ж, рішення про скасування більшості цих санкцій у лютому 2024 року стало фактичним визнанням стратегічної поразки організації та втрати важелів впливу.

Ще одним фактором, який прискорив падіння рівня довіри, стала вибірковість і свого роду подвійні стандарти ECOWAS у забезпеченні демократичних норм. Громадянське суспільство в регіоні протягом тривалого часу критикувало блок за мовчання щодо «конституційних переворотів» – ситуацій, коли чинні цивільні президенти маніпулюють конституціями для продовження термінів своїх повноважень або утримання влади через сумнівні вибори. Млява реакція організації на третій-четвертий терміни в Кот-д'Івуарі (Алассан Уаттара) та третій у Гвінеї (Альфа Конде, до його повалення хунтою на чолі з Мамаді Думбуя, який донині заявлений як виконувач обов'язків президента країни) різко контрастує з миттєвими покараннями, які застосовуються до військових режимів.

Саме така різниця в реагуванні на події: безпрецедентні санкції при військових переворотах, але ігнорування зловживання владою цивільними автократами, теж створило підґрунтя для легітимації хунт. Такі дії сприяли появі і успішному використанню хунтами ще одного наративу, який успішно використовують військові лідери, представляючи свої дії не як порушення конституційного ладу, а як «патріотизм» та «корекцію прогнилої системи», яку ECOWAS лише підтримував.

«Демократична втома»

Політична криза підживлюється розривом між ціннісними орієнтирами лідерів ECOWAS та настроями «вулиці» в Сахелі. Аналіз даних Afrobarometer виявляє таку тенденцію: хоча 66% громадян регіону все ще підтверджують прихильність до демократії як ідеалу, задоволеність її практичною реалізацією критично впала. У Малі підтримка демократії знизилася на 23% за останнє десятиліття, а опозиція до військового правління суттєво ослабла. Так демонструється феномен «демократичної втоми», що створює політичний вакуум, який заповнюють військові. Громадяни, розчаровані корупцією, інституційною незрілістю та нездатністю обраних урядів гарантувати безпеку чи економічний розвиток, стають толерантними до авторитаризму або навіть вітають встановлення військових режимів як тимчасовий коригувальний захід. Показово, що 53% африканців у 39 країнах готові прийняти військовий переворот, якщо цивільні лідери зловживають владою. При цьому показник довіри до інституцій свідчить про те, що армія залишається найбільш довіреною структурою в регіоні (67% довіри), значно випереджаючи обраних посадовців. Цей кредит довіри надав хунтам, які представили свої перевороти не як захоплення влади, а як місії «виправлення» для відновлення державного авторитету, необхідний запас часу та виправдання для консолідації влади та демонтажу конституційних механізмів.

Ібрагім Траоре, військовий лідер Буркіна-Фасо.
© Ібрагім Траоре/Х

Військові режими Малі, Буркіна-Фасо та Нігеру капіталізували всі ці суспільні настрої, запровадивши модель правління, яку можна охарактеризувати як «хакі-популізм» (Khaki Populism) – поєднання військового авторитаризму з радикальною популістською риторикою, спрямованою на мобілізацію молоді та маргіналізованих верств. Політичними наслідками цього стали призупинення дії конституцій, безстрокові перехідні періоди (п'ятирічні плани в Малі, Буркіна-Фасо і Нігері, які вже були розширені на наступні 5 років у перших двох, а Ібрагіму Траоре в Буркіна-Фасо дозволено брати участь у виборах, що раніше виключалося за умовами переходу) та мілітаризація цивільної адміністрації, де ключові посади губернаторів і префектів зайняли офіцери.

Проблематика ідентичності

У цьому контексті слід також звертатися до конфлікту ідентичностей, що є ядром ідеологічного конфлікту. У протистоянні ECOWAS та новоствореного Альянсу держав Сахелю перетинається проблематика «регіоналістської» ідентичності, що базується на наднаціональній інтеграції та західних стандартах, і відродженні «націонал-сувереністської» ідентичності. Держави AES підіймають на поверхню засади ідеології «суверенізму» – відмови від моделі зовнішньої опіки підзвітності зовнішнім донорам і регіональним органам, а не власним народам. Лідери хунт, такі як капітан Ібрагім Траоре (Буркіна-Фасо) та полковник Ассімі Гоїта (Малі), активно використовують спадщину ідеологів panaфриканізму на кшталт Томаса Санкари та Лумумби, щоб представити свій політичний проєкт як завершення процесу деколонізації. У цьому наративі ECOWAS зображується як «троянський кінь» іноземного впливу, що відійшов від ідеалів батьків-засновників став інструментом західних держав (зокрема Франції) для поневолення Сахелю.

Через те, що суспільна думка в Сахелі агресивно консолідувалася навколо антифранцузьких настроїв, що стало основою для в цілому антизахідних та антинеоколоніальних претензій, стало доволі релевантно просувати реалізацію суверенізму. Такі настрої, окрім іншого, пов'язують також із не до кінця реалізованими цілями французьких операцій на кшталт «Сервал» та «Бархан», що мали зупинити поширення тероризму та діяльність відповідних груп у регіоні. Оскільки ця загроза наразі є чи не найбільшим безпековим викликом, відчутним для всіх рівнів суспільства, то хунтам легко використати таку чутливу тематику й для легітимації свого розриву з традиційними союзниками. Тож вислання французьких послів, вихід французьких та американських військ (не лише з Нігеру, Буркіна-Фасо та Малі, а й з Сенегалу, Кот-д'Івуару та Чаду), закриття іноземних військових баз та заборона французьких медіа (RFI, France 24) – це політика, яка прямо відповідає популістським вимогам на вулицях африканських держав, а також може легко підпадати під ідеї «суверенізму», що пропагуються й інструменталізуються хунтами.

Емблема операції «Сервал» © Wikipedia

Емблема операції «Бархан» © Wikipedia

Для закріплення цієї нової ідентичності держави Сахелю запустили процес «перезаснування» нації. Ідея проявляється у прийнятті нових конституцій, які, наприклад, у Малі, понижують статус французької мови з офіційної до робочої, символізуючи культурний розрив з метрополією. У Буркіна-Фасо зміни законодавства відкривають шлях для участі військових лідерів у виборах, що може стати невидимим переходом від тимчасового правління до нової законної політичної системи. Важливо зазначити, що AES не відкидає ідею panaфриканізму, а намагається її перехопити. Вони протиставляють свій «справжній» panaфриканізм вільних народів «фальшивому» panaфриканізму ECOWAS, який асоціюється з неоліберальними інтересами. Саме таким чином вони формують транскордонну мережу прихильників не лише в межах їхніх країн, а й серед діаспори та молоді сусідніх держав.

Впроваджуючи ці заходи, військові режими забезпечують собі визнання, яка компенсує відсутність конституційних виборчих мандатів. Таким чином, «сувереністський поворот» є прямою відповіддю на суспільний запит на автономію, який ECOWAS, що сприймається як прозахідний, не зміг задовольнити.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗКОЛ НА ПРАКТИЦІ

Об'єднання зусиль хунтами після перевороту в Нігері влітку 2023 р. стало не випадковим, а закономірним процесом, що дав підстави замислитись про зміни на політичній карті Західної Африки в середньостроковій перспективі. Тристороння інтеграція між країнами розпочалася із підписання Хартії Ліптако-Гурма, якою був заснований Альянс держав Сахелю (AES) – початково оборонний пакт, в основі якого лежав намір «створити архітектуру колективної оборони для стримування загрози інтервенції з боку ECOWAS». Стаття 6 Хартії стверджує, що «будь-яке порушення суверенітету та територіальної цілісності однієї або кількох сторін вважатиметься агресією проти інших сторін», що зобов'язує до використання військової сили для допомоги. Критично важливим є те, що цей пакт трактує будь-яку інтервенцію з боку ECOWAS (навіть миротворчу) як акт іноземної агресії.

Ліптако-Гурма – це субрегіон Сахелю, який територіально розділений між трьома країнами. Ще у 1970 р. було підписано Хартію розвитку Ліптако-Гурми та створено Управління комплексного розвитку Ліптако-Гурма, яке зазвичай називають Управлінням Ліптако-Гурма (LGA). У 2017 році договір був переглянутий в межах G5 Sahel. Тоді Мавританія, Чад, Нігер, Буркіна-Фасо і Малі домовилися розширити угоду та включити сюди питання безпеки, зокрема, об'єднання з протидії терористичному угрупованню “Боко Харам”. Проте оскільки G5 Sahel – це проєкт, який мав європейську підтримку, а на тлі переворотів фактично розпався (хунти вийшли, Чад неактивний, залишається лише Мавританія), то практичного значення угода не має. Попри це, регіон Ліптако-Гурма і все, що з ним пов'язано, стає об'єднавчим символом для Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру.

Те, що оформилося у вересні 2023 року в Ліптако-Гурма як військовий союз, буквально за рік трансформувалося в повноцінний геополітичний блок. Уже 6 липня 2024 року на першому спільному саміті AES в Ніамеї лідери проголосили створення Конфедерації держав Сахелю й підписали відповідний договір, підкресливши також економічний та політичний виміри інтеграції. Можна зустріти альтернативну назву «Сахельсько-сахарський альянс» (“SASA”), що свідчить про відповідне позиціонування регіонального масштабу. Конфедерація ставить за мету гармонізацію зовнішньої політики, створення спільного ринку та, зрештою, рух до політичної федерації. Рішення, за заявами лідерів, зокрема, генерала Тчіані з Нігеру, стало кульмінацією процесу відчуження, народи «безповоротно відвернулися від ECOWAS».

АЕС будує паралельні інституції, щоб замінити ті, що існують в ECOWAS та Західноафриканському економічному і валютному союзі (UEMOA/WAEMU). Сюди входить створення об'єднаних військових сил для боротьби з тероризмом, що замінюють G5 Sahel, плани щодо заснування власного Інвестиційного банку та Стабілізаційного фонду для зменшення фінансової залежності від Заходу та від Західноафриканського банку розвитку (BOAD). На зустрічі міністрів економіки та фінансів країн-членів АЕС, що відбулася в Бамако 25 листопада 2023 року, з метою сприяння економічному розвитку в рамках АЕС, було рекомендовано, серед іншого, створення спільних проєктів у сферах енергетики, інфраструктури, транспорту та продовольчої безпеки.

Особливо показовим політичним кроком на цьому етапі є запровадження спільного біометричного паспорта AES відразу після завершення процесу виходу із Співтовариства в січні 2025 р., що має забезпечити пересування громадян в умовах потенційного закриття кордонів з боку ECOWAS.

Прапор AES © Wikipedia

Європейський Союз та держави ECOWAS не визнають вказані документи. Наразі вони можуть прийматися в Китаї та Росії.

Практичні результати діяльності Конфедерації за 2 роки:

- Французькі війська були виведені з регіону, їх замінили нові партнери, зокрема російські ПВК: «Вагнер», який діяв як напіваавтономний, комерційний центр та «Африканський корпус», що прийшов на заміну як проєкт міноборони РФ.

- У січні 2025 року розпочалося формування спільних збройних сил чисельністю 5000 солдатів, але проект далекий від завершення реалізації та функціонування. Спільні збройні сили поки що існують лише на папері. Цього року відбулися перші навчання Альянсу, метою яких є покращена координація в боротьбі з тероризмом та гарантуванні безпеки кордонів. У ECOWAS почали реалізовувати подібний проект – ECOWAS Standby Force.
- Серед економічних досягнень прийняті нові гірничодобувні кодекси, що збільшили частку у володінні держави до 30%; кілька золотих копалень було націоналізовано, а Нігер переглянув свої контракти на видобуток урану. Економічне зростання в трьох країнах було на доволі високих рівнях в масштабах Африки: 9,8% у Нігері, 5,5% у Буркіна-Фасо та 3,7% у Малі. Хоча, якщо взяти до уваги чисельність населення і площу територій, це не скасовує факту, що вони досі є слабкими економіками.
- Були запроваджені біометричний паспорт та посвідчення особи для полегшення вільного пересування, візові збори для африканців були скасовані, а також було створено Конфедераційний банк інвестицій та розвитку, який вже розглядається як крок до запровадження спільної валюти (назва “ECO” дублюється з планами ECOWAS, що породжує ще одну колізію між ними).
- На рівні правової інтеграції було створено регіональний кримінальний суд Cour Pénale Sahélienne et des Droits de l’Homme (CPS-DH).

Попри це, у суспільствах панує розрив між очікуваннями і реальністю. У Нігері побутує думка, що внесок країни непропорційно великий у порівнянні з іншими. У Малі занепокоєні відсутністю економічних успіхів. У Буркіна-Фасо найбільше вказують на військову ескалацію та активізацію терористичних угруповань, зокрема JNIM. Окремо слід відзначити, що ECOWAS наразі не відмовляється від конструктивного діалогу з AES, адже усвідомив, що традиційні інструменти впливу не працюють. Погрози Заходу та ECOWAS скоротити допомогу або накласти санкції, якщо демократію не буде відновлено, значною мірою провалилися. Хунти прорахували, що можуть вижити без західної підтримки, покладаючись на доходи від ресурсів (золото, уран) та економію в бюджетах з орієнтацією на безпекові витрати. Крім цього, такий порядок денний прискорює пошук альтернативних партнерів, які готові співпрацювати без політичних вимог та умов щодо дотримання прав людини (КНР, Туреччина, РФ) та здатні надати гарантії безпеки режиму й економічні вигоди.

Також у Західній Африці залишилися лояльні до AES держави, які так чи інакше зберігають канали для комунікації відкритими. Такими наразі є Того та Сенегал. Для Того важлива саме транзитна функція Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру, тому держава змушена вести переговори й укладати вже двосторонні угоди, аби мати доступ до територій і надалі до Північної Африки. Окрім того, хунтам традиційно важливий доступ до порту Ломе. Тому тут присутні і взаємна залежність, і взаємні вигоди. Для Сенегалу це більше ідеологічний вибір, оскільки президент Бассіру Діомай Файє, обраний у квітні 2024 р., прийшов до влади як представник антисистемний та опозиційний до його попередника Макі Салля. Відповідно, він виступає за дистанціювання від Франції і Заходу загалом та наполягає на єдності регіону без впливів ззовні.

Президент Сенегалу Бассіру Діомай Файє

Ще у 2024 р. ECOWAS призначила президента Сенегалу Бассіру Діомай Файє, а також експрезидента Того Форе Гнасінгбе головними переговорниками з AES. Їхньою основною тезою є те, що компроміс можна шукати у тому форматі, що членство в ECOWAS не заперечуватиме функціонування AES. Як приклад, наводяться регіональні прецеденти: Союз річки Ману (Гвінея, Ліберія, Сьєрра-Леоне та Кот-д’Івуар) або Аккрська ініціатива з протидії тероризму (Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д’Івуар, Гана, Малі, Нігер та Того). Наразі ж, напередодні другого саміту лідерів держав AES, що відбудеться 22-25 грудня 2025 року в Бамако, Малі, лунають заяви про те, що «переговори ні до чого не привели» та «діалог між Альянсом держав Сахелю і ECOWAS зірваний».

РОЗДІЛ III

У безпековому вимірі так само гостро на порядку денному залишається загроза тероризму. Хунти, які прийшли до влади з гаслами про те, що цивільні уряди нездатні побороти тероризм, а іноземна допомога в цьому не дала очікуваних результатів, досі не мають практичних успіхів. Розкол системи регіональної безпеки створив ідеальні умови для експансії джихадистських угруповань: філії Аль-Каїди (JNIM) та “Ісламської держави у Великій Сахарі” (ISGS/ISPS). Вони більше не обмежуються сільською місцевістю, а переходять до облоги столиць та створення квазі-державних структур. Терористичні мережі в регіоні лише розростаються. Проблема опустелювання і зменшення площі озера Чад на кордоні Нігеру, Нігерії, Чаду і Камеруну в 10 разів з 1960-тих років (2,5 тис. км. кв. замість 25 тис. км. кв.) породила таку тенденцію: населення втрачає сферу діяльності, будь-яку роботу та засоби існування, а терористичні угруповання, як-от “Ісламська держава Західної Африки” (ISWAP) та “Боко Харам”, які розкололися та ворогують між собою, мають можливість вербувати до своїх лав дедалі більше людей у прискорених темпах.

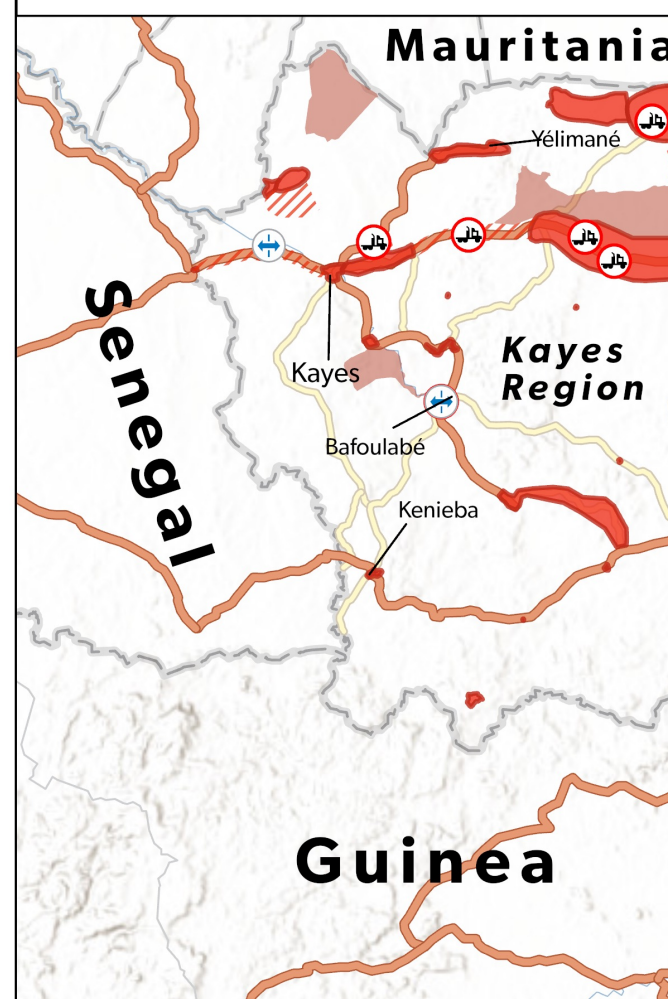
Викликом у цьому випадку стало й те, що Нігер і Нігерія після перевороту в першому припинили співпрацю з протидії тероризму, яка формувала основу антитерористичної діяльності в регіоні, що створило вакуум безпеки, який миттєво заповнили нові екстремістські угруповання. Аккрська ініціатива, запущена прибережними державами (Бенін, Гана, Кот-д’Івуар, Того) у 2017 році для запобігання поширенню тероризму, намагається заповнити цей вакуум. Хоча вона має на меті розгортання багатонаціональних оперативних сил (операція “Koudanlgou”), ініціативі бракує важкої авіації та засобів розвідки, спостереження та виявлення (ISR), які раніше надавалися французькими силами та американськими в Нігері. Ініціатива наразі проходить реструктуризацію за моделлю Багатонаціональних об’єднаних сил (MNJTF) басейну озера Чад, але без співпраці з державами AES на півночі її стратегія стримування може бути структурно неповноцінною.

Тактики угруповань стали більш проактивними. Наприклад, JNIM перейшов до практики стратегічної блокади центрів влади. Яскравим прикладом стало блокування столиці Малі – Бамако. Бойовики систематично атакували бензовози та переривали ланцюги постачання продовольства, фактично ведучи міську економічну війну, спрямовану на дестабілізацію хунти через створення гуманітарної кризи. Масштаби втрати державного контролю над територіями теж є критичними. Понад 40% території Буркіна-Фасо та значна частина Малі перебувають поза владою хунт. На цих територіях джихадисти встановили де-факто державні структури: вони збирають податки (“закят”), здійснюють судочинство на основі шариату та регулюють місцеву торгівлю. Ще одним сигналом останніх років стали повідомлення про локальні перемир’я між раніше непримиренними ворогами – JNIM (філія Аль-Каїди) та ISSP/ISGS (“Ісламська держава – провінція Сахель”). Групи припиняють міжусобні бої, щоб сконцентрувати зусилля проти спільних противників: урядових сил та підрозділів російського “Африканського корпусу”. Розрив дипломатичних та безпекових зв’язків між Нігером та Нігерією призвів до виникнення ще однієї відносно нової загрози на північному заході Нігерії (штати Сокото і Кеббі) – угруповування “Лакурава” (Lakurawa). Походження угруповання іронічне: у 2018 році місцеві лідери запросили озброєних пастухів з Малі та Нігеру для захисту від бандитів. Однак до сьогодення ці “захисники” радикалізувалися, встановили ідеологічні зв’язки з “Ісламською державою – провінцією Сахель” і стали повноцінним екстремістським угрупованням.

JNIM Besieges Southern

Since September 2025

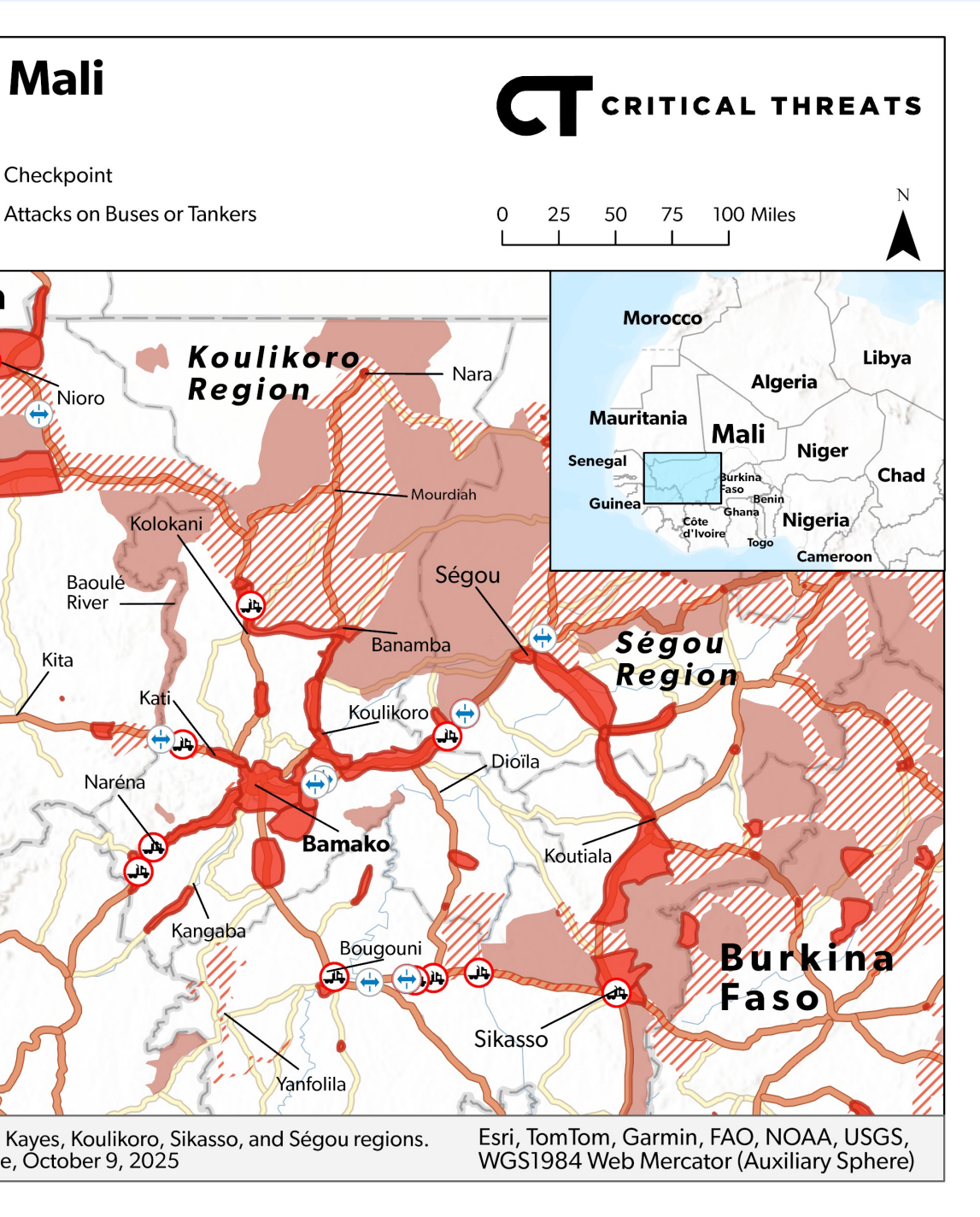
- Assessed JNIM Support Zones
- Assessed JNIM Contested Support Zones
- Assessed JNIM Attack Zones

Map by Liam Karr, Contributor: ACLED; Note: Data are from
© Critical Threats Project at the American Enterprise Institut

Mapa: Liam Karr; Armed Conflict Location & Event Data. Critical Threats

Карта конфлікту в Малі станом на 9 жовтня 2025 року.

Люди збираються на заправній станції на тлі дефіциту палива в Бамако, Малі, 7 жовтня 2025 року [Ідріс Сангаре/Reuters]

Джихадистські осередки використовують річку Нігер та її притоки як логістичні “магістралі” для непомітного перекидання людей і матеріалів із Сахелю в північні райони прибережних країн. Загроза змістилася на південь, до прибережних держав (Бенін, Того, Гана, Кот-д’Івуар), перешкоджаючи роботі портів та стабільності економічних центрів. Особливо ескалація помітна в Беніні і Того. Північні кордони цих країн перетворилися на зони бойових дій. У січні 2025 року JNIM здійснив атаку на військовий пост в регіоні Аліборі (Бенін), вбивши 28 солдатів. Цей регіон є стратегічно важливим, оскільки через нього проходить транзитний коридор Котону-Ніамей.

Потреби у фінансуванні контртерористичних заходів в ECOWAS сягають 2,4 млрд. дол. Через відсутність єдності, вихід держав та призупинення членств через перевороти, а також з огляду на “втому” західних донорів і виведені іноземні війська, напрям залишається недофінансованим.

Сахель також став ключовим сухопутним мостом для наркотрафіку з Південної Америки до Європи. Кокаїн, що прибуває в порти Гвінейської затоки, транспортується через Буркіна-Фасо, Малі та Нігер до Лівії, а звідти через Середземне море до ЄС. Статистика вилучень свідчить про катастрофічне зростання обсягів: якщо раніше середній показник становив 13 кг на рік, то у 2022 році було вилучено 1466 кг, а до середини 2023 року лише Мавританія перехопила 2,3 тонни кокаїну. Відсутність західного нагляду та правоохоронної співпраці призвели до неконтрольованого зростання тіньової економіки, яку часто контролюють або оподатковують самі військові режими та їхні російські партнери.

Простіше кажучи, регіональний порядок наразі оформлений у вигляді поділу на два блоки:

- прибережні демократії (ECOWAS), які залишаються прозахідними та економічно інтегрованими, але борються із поширенням нестабільності з півночі.
- Сахельсько-сахарський альянс (AES), очолюваний військовими хунтами, сувереністський, орієнтований на Росію та сфокусований на безпековій автаркії. Є джерелом посилення безпекових загроз, як-от тероризм та міграційні кризи.

ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Криза в ECOWAS з економічної точки зору почалася задовго до виходу Малі, Буркіна-Фасо та Нігеру. Згідно з самим статутом ECOWAS, мав відбутись поступовий перехід через зону вільної торгівлі до митного союзу, єдиного ринку і зрештою валютного союзу. Проте реальне впровадження залишилось неповним: формально діє схема лібералізації торгівлі (ETLS) з 1979 р. і єдина зовнішня ставка Митного союзу з 2015 р., проте на місцях є чимало перешкод (повільні прикордонні процедури, контрабанда, недостатня інфраструктура). Вісім франкомовних країн регіону, а саме Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Гвінея-Бісау, Малі, Нігер, Сенегал і Того, також є членами Західноафриканського економічного і валютного союзу (ЗАЕВС/WAEMU): вони мають спільний регіональний центральний банк, Центральний банк західноафриканських держав (BCEAO), спільну монетарну політику та спільну валюту, франк CFA, прив'язаний до євро. Країни регіону, що не є членами ЗАЕВС, зберігають свої національні валюти, монетарну політику та управління іноземними резервами, однак з моменту створення Валютної зони Західної Африки (WAMZ) у 2000 році постало питання ще більшого розширення валютного союзу. Так у 2001 році було створено Валютний інститут Західної Африки як спеціалізовану агенцію ECOWAS для розробки механізмів для остаточного об'єднання ЗАЕВС та WAMZ. Загалом вся ця ідея інтеграції зародилась для того, щоб найменш розвинені країни Західної Африки змогли отримати вигоду від більших фінансових трансфертів, дозволяючи регіональним акторам, які краще знають місцеві проблеми, здійснювати активнішу і помітнішу економічну діяльність у них. І це мало допомогти їм наздогнати країни регіону з вищим рівнем доходу і таким чином в майбутньому ще й посилили Банк інвестицій та розвитку ECOWAS та Банк розвитку Західної Африки.

Щодо валюти ECO, то програма була відкладена вже п'ятий раз після двох десятиліть анонсів: 2003, 2005, 2010, 2015, 2020 рр. Головні причини полягають у суттєвих розбіжностях макроекономічних показників країн (кожна мала різний рівень інфляції, бюджетних дефіцитів, борг/ВВП тощо), а також у конкуренції між великими економіками регіону. Зокрема Нігерія, що становить понад половину ВВП Економічного співтовариства, та франкофонна група CFA (8 країн з єдиним франком) ніколи не сходились у єдиному баченні валютної політики, тому проєкт ECO і розколів регіон: частина франкофонних країн (UEMOA) запропонувала замінити CFA на новий ECO, також прив'язаний до євро, а це у свою чергу викликало невдоволення серед англомовних держав. Крім того додалися й загалом слабка політична згуртованість, уповільнення через COVID-19 та зовнішній вплив, насамперед Франції. Тож навіть до «кризи в Сахелі» створення спільного ринку та валюти було проблемним питанням, а криза AES просто вказала на остаточний розрив ідеї монетарної інтеграції. Водночас і ідея спільного ринку реалізовувалася неповно, адже виконання протоколу вільного руху в межах ECOWAS забезпечило ліберальний режим пересування лише частково: усе ще існують адміністративні бар'єри, економічні та політичні розходження підривають функціонування ланцюгів торгівлі, інвестори довго уникали країни Сахелю, відповідно, населення цих країн страждало від обмеженого доступу до глобальних ринків. Міністр фінансів Нігерії, наприклад, пояснив, що висока інфляція та проблеми з безпекою не дозволяли його країні наблизитися до критеріїв для "ECO" (хоч поступові реформи все ж допомогли Нігерії досягти зростання ВВП на рівні 3,4% у 2024 році). З огляду на все це, було прийнято рішення призначити новий термін переходу - 2027 рік.

Вихід країн AES із ECOWAS мав не тільки політичні, а й досить прагматичні причини. По-перше, всі економіки країн Західної Африки в різній мірі стикаються з проблемою боргового навантаження з моменту спалаху COVID-19. У грудні 2022 р. Гана оголосила дефолт за більшістю своїх зовнішніх боргів, зовсім нещодавно, у лютому 2024 р., Нігер не сплатив борг у розмірі 13,4 млрд франків CFA (22 млн доларів США), що призвело до загального дефолту країни на суму близько 519 млн доларів. А по-друге, економікам Західної Африки загалом притаманні низька частка виробничого сектору у ВВП та відсутність зростаючого експортного сектору, адже протягом останніх десяти років чистий експорт (різниця між вартістю експорту та імпорту) залишався від'ємним у всіх економіках Західної Африки, за винятком Кот-д'Івуару та Нігерії, які фіксували невеликі позитивні показники. Варто, звісно, сказати, що в найближчі роки прогнозувалося покращення в Нігері завдяки збільшенню експорту сирої нафти через новий нафтопровід Нігер-Бенін, а також у Сенегалі завдяки збільшенню експорту природного газу в рамках проекту Greater Tortue Ahmeyim, проте з огляду на структурні вразливості, залежність від міжнародних цін на сировинні товари, від надходжень грошових переказів від заробітчан, від ППІ та абсолютно нерівномірних потоків іноземної допомоги, збереження загальної експортної слабкості було досить очевидним і прогнозованим державами Сахелю.

Крім того, доказом неефективної регіональної інтеграції виступає загальна низька частка внутрішньоафриканської торгівлі. Африканські підприємства не використовують потенційні переваги більшого розміру ринку як за допомогою горизонтальної інтеграції (розширення частки ринку існуючих підприємств), так і вертикальної інтеграції (розширення виробничих ліній уздовж ланцюгів постачання). Наприклад, якби Нігерія мала більші потужності з переробки, вона могла б більше використовувати прибуток від експорту сирої нафти, постачаючи паливо та хімічні продукти не тільки на внутрішній ринок, а й регіональним торговельним партнерам. У цьому контексті була можливість скористатись короточасним зростанням міжнародних цін на сировинні товари на початку війни в Україні, але Нігерія просто не мала власних нафтопереробних заводів. Інший кейс – країни-експортери бавовни в регіоні, такі як Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар і Малі. Попри потенціал стати регіональними виробниками текстилю країни не використовують свої виробничі переваги, а в сезоні 2022-2023 років іще й додатково постраждали від поганих погодних умов і шкідників, стрибок цін на бавовну в той же період їм абсолютно не допоміг.

Наслідки для ECOWAS

AES складають близько 16% населення ECOWAS (понад 73 млн осіб), 7-8% регіонального ВВП і спільно займають 45% території Західної Африки. Таким чином, вихід цих держав фактично обвалює частку ринку ECOWAS, що у свою чергу призводить до загальної зупинки торговельних потоків і втрати транзитних маршрутів, насамперед портів Котону (Бенін) та Дакара (Сенегал). Це негативно позначається на їхніх доходах та призводить до зростання логістичних витрат. Через це економіки регіону втрачають як джерела доходів від транзитної торгівлі, так і плоди безмитної торгівлі всередині ECOWAS.

Країнами AES було введено нові тарифи на імпорт з країн, що не є членами альянсу, включно з прибережними сусідами, як-от Нігерія, що сигналізує про перехід до економічного протекціонізму, який ще більше ізолює внутрішній Сахель від портів та порушує історичні ланцюги постачання. Більше того, вихід AES та відповідне ослаблення ECOWAS підірвали ідею та основу континентальної інтеграції, адже запуск Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA) передбачав опору на вже інтегровані субрегіони. Ситуація полягає тепер в тому, що підірвано принципи і безперервних внутрішніх ринків, і «континенту без кордонів» (безбар'єрний обіг людей і товарів), і «пансубконтинентальну» ідею. Крім того, це поставило під загрозу і реалізацію «Африки-2063», і спроможності блоку фінансувати спільні проекти (наприклад, будівництво Транссахарського шосе). А ще країни ECOWAS на південному кордоні (Нігерія, Кот-д'Івуар, Гана тощо) відчують додаткову загрозу підвищення конкуренції в регіональних ланцюгах, адже країни, що вийшли, тепер шукатимуть нових партнерів. Відповідно, очікується порушення усталених ланцюгів постачання, торговельних шляхів та економічних зон. Ймовірно відбудуватиметься укладання нових угод та партнерств із зацікавленими регіональними та позарегіональними гравцями. Зокрема Мавританія та Марокко вже заявляють, що надаватимуть доступ AES до Атлантичного океану. Рабат налаштований сприяти таким чином розв'язанню питання Західної Сахари: у 2023 р. Мохаммед VI ініціював Атлантичну ініціативу з побудови порту Dakhla Atlantic на території Західної Сахари до 2029 р. у рамках підготовки до Чемпіонату Світу з футболу 2030. Цей порт має слугувати виходом до океану для 4-х держав Сахелю (Чад, Буркіна-Фасо, Малі і Нігер).

Наслідки для країн AES

Санкції, що були застосовані з моменту оголошення наміру виходу, у першу чергу спричинили різке зростання цін на продукти харчування в регіоні, зокрема у Нігері збільшення цін на рис сягали аж до 38%, через довге транспортування та інші логістичні перешкоди. Малі та Буркіна-Фасо імпортували більшість своїх продовольчих товарів через партнерів по регіону. За даними дослідження, понад 80% імпорту пшеничного борошна Малі у 2022 р. надходило з Сенегалу, а близько половини споживаної в Буркіна-Фасо пальмової олії – з Кот-д'Івуару. І хоча всі санкції були зняті у лютому 2024 року, значна шкода була завдана, і вже зараз вартість щоденного поживного раціону в трьох країнах Сахельського альянсу на 110% вища, ніж мінімальна заробітна плата в регіоні Західної Африки. Тому наразі, після виходу, країни втратять переваги спільної митниці та можливість користуватися спільним тарифом ECOWAS – мають перейти на МФН-тарифи (тарифи режиму найбільшого сприяння).

© Unsplash Yanick Folly

Варто також говорити про те, що загальний бюджет держав стрімко зменшується, хоч сімейні держбанки та продавці нафтових ліцензій все ще продовжують отримувати значні надходження (нафта Нігеру, золото Малі, Буркіна-Фасо). Проте Нігер, наприклад, був змушений розірвати програми МВФ і розраховуватися винятково за рахунок нафтових доходів. Рівень бідності в країні збільшується постійно через вразливість сільського господарства до посух і зменшення міжнародної допомоги. За оцінками ООН і Африканського банку розвитку, іще до повної кризи 3,9 мільйона нігерців (понад 15% населення) перебували в умовах гострого голоду, а їхня залежність від нафтового сектора лише підсилювала розрив у суспільстві. Аналогічно страждають економіки двох інших країн, адже Буркіна-Фасо, наприклад, до 2022 р. демонструвала понад 6% річного зростання ВВП на рік, але під час та після переворотів зростання завмерло. Підвищення аграрного імпорту наразі сягає критичних показників: держава потребує щорічно сотень мільйонів доларів гуманітарної допомоги. Крім того, через санкції були зупинені міжнародні гранти, інвестиції в переробку сільськогосподарської продукції поставлені «на паузу», також був заморожений доступ країн AES до регіональних банківських коштів. Як результат, державам бракує як валютних резервів, так і нових кредитів. Більше того, закриття сухопутних кордонів Малі з Нігерією і Буркіною-Фасо призвело до значного дефіциту пального й ліків: вартість літра бензину та базових продуктів в Малі практично подвоїлася. Як наслідок, інфляція у 2023-2024 роках зросла вище довоєнного рівня у всіх трьох країнах Сахелю.

Безпосередньо проблематичною постала також ситуація з міграцією і робочою силою, адже близько 5 млн мігрантів з Малі, Буркіна-Фасо, Нігера працюють у Кот-д'Івуарі і вихід з організації означає втрату насамперед соціальних зв'язків з країнами ECOWAS. Мова йде про протокол ECOWAS, який забезпечує вільне пересування резидентів і підприємств в межах регіону за допомогою спільних паспортів. Відповідно, після виходу держав з організації, права і життя їхніх мігрантів під загрозою, що у свою чергу також матиме наслідки для економіки приймаючої держави.

До того ж, відтепер буде діяти додатковий 0,5%-й митний збір на товари з інших країн. У сукупності це значно послаблює споживчу спроможність населення країн AES, а, враховуючи, що ці країни наразі є одними з найбільших осередків голоду у світі, наслідки цілком очевидно відображаються у статистиці: на початок 2025 р. 7,5 мільйона їхнього населення «перебувають в кризовій, надзвичайній ситуації або голоді».

Не слід забувати і про дефіцит, який створює зростання оборонних видатків через контракти на покупку зброї та оплату найманців. Життя під військовими режимами стає економічно скрутним: відбувається відтік капіталу через страх інвесторів вкладатися у «нестабільні» держави, сфери промисловості та послуг перебувають на межі краху, а внутрішні безпекові витрати навпаки лише зростають через випадки насилля за участю військових. Наприклад, за один тиждень серпня 2024-го р. бойовики в Буркіна-Фасо вчинили наймасштабніше в історії країни вбивство (133 жертви), що спричинило термінову потребу перевитрат на забезпечення армії і допомогу постраждалим.

Відповідно, уряди Малі, Буркіна-Фасо та Нігеру декларували власні стратегії відновлення. За офіційною риторикою, вони планують «африканізувати» економіку: робити ставку на внутрішні ресурси і торгівлю між собою. Підписавши Хартію Ліптако-Гурма, лідери визначили нові пріоритети, серед яких головними були власний валютний союз і побудова фінансової інфраструктури AES, зокрема на зустрічі міністрів фінансів у листопаді 2023 р. було рекомендовано створити «фонд стабілізації» та інвестиційний банк Сахельських держав. Варто сказати, що деякого успіху вони досягли, адже механізми торгівлі між ними поступово упорядковуються, заявлено про наміри скасування бар'єрів всередині AES (уже є домовленість про єдиний митний тариф і вільне пересування громадян). У рамках програм відновлення акцент наразі робиться на «годувальні» сектори, інвестуються кошти у власне виробництво зерна, систем зрошення, закупівлі агротехніки. Щоб зменшити залежність від імпорту електрики, відбувається розвиток гідроенергетики та сонячної енергетики, а для зміцнення місцевої промисловості будуються невеликі золотодобувні та гірничорудні комбінати.

Наразі хунти все більше акцентують на збільшенні державного контролю над природними ресурсами. Наприклад, уряд Малі прийняв новий гірничий кодекс, що дозволяє державі отримувати до 30% у великих видобувних проєктах. Нігер зосереджується на націоналізації енергетичних підприємств і запуску масштабного нафтового проєкту: 2000-кілометровий трубопровід із нафтових родовищ у Нігері до порту Котону в Беніні принесе близько 90 тисяч барелів на день, що має забезпечити до 25% ВВП і половину податкових надходжень країни. Крім того, усі три уряди збільшили бюджетні дотації для фермерів та планують підтримати місцеві підприємства, вважаючи це ключем до самозабезпечення. Одночасно хунти прагнуть створення альтернативних економічних спільнот і навіть власної валюти.

Проте є вагомі сумніви щодо успіху цих планів, бо все-таки алмазно-мінеральна орієнтація економік країн залишається надто сильною і розрив з ECOWAS та світовою фінансовою системою ускладнює накопичення капіталу. Дійсно, понад 90% експорту Малі - це золото (яке зазвичай переплавляється у Швейцарії чи Об'єднаних Арабських Еміратах), внутрішні спроможності обробки дуже низькі та це спричиняє вразливість до світових коливань цін. Тому для стабільного відновлення держави AES мають відмовитися від простого вивозу сировини, а навпаки нарощувати внутрішні потужності та шукати нових партнерів (наприклад, розглянути близькосхідні ринки). Саме завдяки такій логіці і потребі диверсифікації партнерств, зміцнюється співпраця з Китаєм і РФ.

РОЗДІЛ III

Колишній прем'єр-міністр Малі Муса Мара сказав: «Сьогодні панафриканізм – це реалізація Сполучених Штатів Африки. Стратегічно, цей крок – помилка. Економічна вага Африки у світі дуже мала: весь континент становить лише 3% світового ВВП, а Західна Африка – менше 1%. Через це країни повинні об'єднувати цей малий обсяг, а не руйнувати його».

Сукупна частка у валовому внутрішньому продукті всього блоку AES становила лише приблизно 8%, тоді як загальний ВВП ECOWAS оцінюється у близько \$761 млрд. Іншими словами, 92% економічної потужності об'єднання залишилися в руках держав-членів. Водночас для самих Сахельських держав розрив означає серйозні втрати, адже вони позбулися доступу до звичних ринків збуту та до субсидій, на які спиралися роками. Крім того, ударом стали санкції ECOWAS щодо замороження активів військових хунт, заборони на пересування їхніх лідерів тощо. Вихід з ECOWAS означає, що тріо держав тепер має застосовувати до імпорту в країни блоку спільні зовнішні тарифні ставки, а також повертається до режиму МФН Світової організації торгівлі щодо ввезення товарів з держав ECOWAS, причому для окремих товарних позицій такі ставки вищі за внутрішньорегіональні тарифи самого об'єднання. Оскільки всі три країни не мають виходу до моря, розрив із ECOWAS позбавляє їх доступу до ключових портів, що безпосередньо вдарить по їх провідних експортних потоках: близько 60% експорту овочів Буркіна-Фасо та 90% живих тварин постачаються саме до Гани й Кот-д'Івуару. Аналогічно, Гана разом із Кот-д'Івуаром і Беніном є основними ринками збуту для цибулі з Нігеру, а сам Нігер отримує значну частину продовольчих товарів з Нігерії, одного зі своїх головних торговельних партнерів. Країни можуть також бути відключені від Західноафриканського енергетичного пулу ECOWAS, створеного для полегшення доступу до регіонального ринку електроенергії, і, враховуючи, що Буркіна-Фасо й Нігер зараз імпортують більшість своєї електроенергії з Кот-д'Івуару та Нігерії, втрати будуть відчутними. Крім того, під питанням опиняється становище понад 1,3 млн громадян Буркіна-Фасо та близько 500 тис. малійців, які завдяки протоколу ECOWAS про свободу пересування проживають у Кот-д'Івуарі й часто утримують родини вдома доходами від дрібного бізнесу в неформальному секторі.

Криза ECOWAS змушує AES шукати нові зовнішні опори (Китай, Росія, арабські держави), що підсилює їхню залежність від непередбачуваних партнерів і в найгіршому випадку наслідками стане скорочення регіональних торговельних обсягів (втрати товарообігу можуть сягати сотень мільярдів доларів на рік через порушені ланцюги), зростання цін (найбільше на імпортні товари і продовольство) та подальше збіднення населення. З іншого боку, самі хунти виявилися ідеологічно готовими грати на підвищення суверенітету, їхні плани на майбутнє передбачають створення власних економічних інституцій та відхід від старої системи. Чи вдасться їм компенсувати падіння інвестицій і торгівлі, вирішуватиметься найближчими роками. З огляду на офіційні дані, можна констатувати поки лише те, що криза ECOWAS підірвала одну з найбільш амбітних африканських інтеграційних схем.

Незважаючи на цю сукупність проблем, ECOWAS у день офіційного виходу країн AES все-таки створила рамку для майбутнього діалогу з трьома державами. Об'єднання вирішило зберегти важливі привілеї для громадян цих держав, тож визнання документів формату ECOWAS, доступ до торговельних пільг ETLS, безвізове пересування та підтримку посадовців із цих країн не було скасовано. Такі рішення помітно відрізняються від того, як ECOWAS реагувала на переворот у Нігері. Наразі організація чітко заявила, що «двері залишаються відчиненими». Проте, ці заяви зроблені лише для пом'якшення поточних збоїв і не усувають головних суперечностей та розриву між країнами Сахелю та прибережними державами регіону.

经济共同体总部办公楼
CT OF ECOWA HEADQUARTERS

IV. ІНТЕРЕСИ ТА ВПЛИВ КОНТИНЕНТАЛЬНИХ ТА ПОЗАРЕГІОНАЛЬНИХ СИЛ

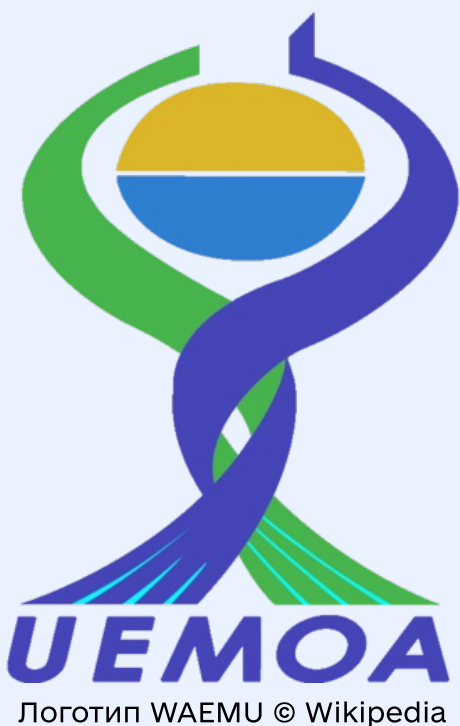
ПОСОЛ КИТАЮ В НІГЕРІЇ, ЙОГО ВИСОКОПОВАЖНІСТЬ ЦУЙ ЦІЯНЬЧУНЬ, ПРЕЗИДЕНТ МУХАММАДУ БУХАРІ, ГОЛОВА ОРГАНУ ГЛАВ ДЕРЖАВ ЕКОВАС І ПРЕЗИДЕНТ ГВІНЕЇ-БІСАУ, ЙОГО ВИСОКОПОВАЖНІСТЬ УМАРО СІССОКО ЕМБАЛО, НОВИЙ ПРЕЗИДЕНТ КОМІСІЇ ЕКОВАС, ЙОГО ВИСОКОПОВАЖНІСТЬ Д-Р ОМА АЛІУ ТУРЕЙ І ПРЕЗИДЕНТ СЬЕРРА-ЛЕОНЕ, ЙОЛІУС МААДА БІО ТА МІНІСТР ФКТ МАЛЛАМ МУХАММЕД МУСА БЕЛЛО ПІД ЧАС ЦЕРЕМОНІЇ ЗАКЛАДЕННЯ ФУНДАМЕНТУ НОВОЇ ШТАБ-КВАРТИРИ ЕКОВАС В АБУДЖІ. ФОТО: САНДЕЙ АГАЕЗЕ.

援西非国

КОНТИНЕНТАЛЬНІ ГРАВЦІ ECOWAS ТА AES

Вихід Буркіна-Фасо, Малі й Нігеру з ECOWAS разом із формуванням альтернативної інституційної платформи у вигляді Альянсу держав Сахелю (AES) засвідчили фактичний розрив їхніх зв'язків зі Співтовариством. Водночас на практиці цей розкол не призвів до повної ізоляції. Взаємодія між AES та ECOWAS зберігається у форматі прагматичної співпраці, зумовленої стратегічними потребами, насамперед підтриманням економічної взаємодії між сусідніми країнами.

У короткостроковій перспективі вільний рух товарів, людей і капіталу зберігатиметься між країнами AES та Беніном, Того, Сенегалом, Кот-д'Івуаром і Гвінеєю-Бісау. Усі ці вісім держав належать до Західноафриканського економічного й валютного союзу (WAEMU), норми якого забезпечують безперервність відповідних інтеграційних механізмів. Отже, майбутні переговори будуть зосереджені на решті семи країн ECOWAS: Кабо-Верде, Гані, Гвінеї, Ліберії, Нігерії, Сьєрра-Леоне та Гамбії. У цьому контексті потенційним інструментом впливу може стати 0,5% мито AES на імпорт з країн, що не входять до їхньої конфедерації. Це питання набуває особливої ваги для Нігерії та меншою мірою для Гани, враховуючи їхній торговельний вплив.

Безумовно, фрагментація ECOWAS істотно ускладнює фінансування та реалізацію транскордонних інфраструктурних проєктів, а також ставить під питання стабільність виконання державами своїх статутних фінансових зобов'язань. Утім трансформація регіонального ландшафту створює певні передумови для прогресу. Колись одностайна жорстка позиція держав Співтовариства поступово демонструє ознаки пом'якшення. Показовим у цьому контексті є приклад Гани: новообраний президент Джон Магама відновив відносини з країнами AES, змінивши регіональну дипломатію країни. Також Нігерія пом'якшила свою позицію щодо Нігеру, направивши свого міністра закордонних справ до Ніамею у квітні 2025 року.

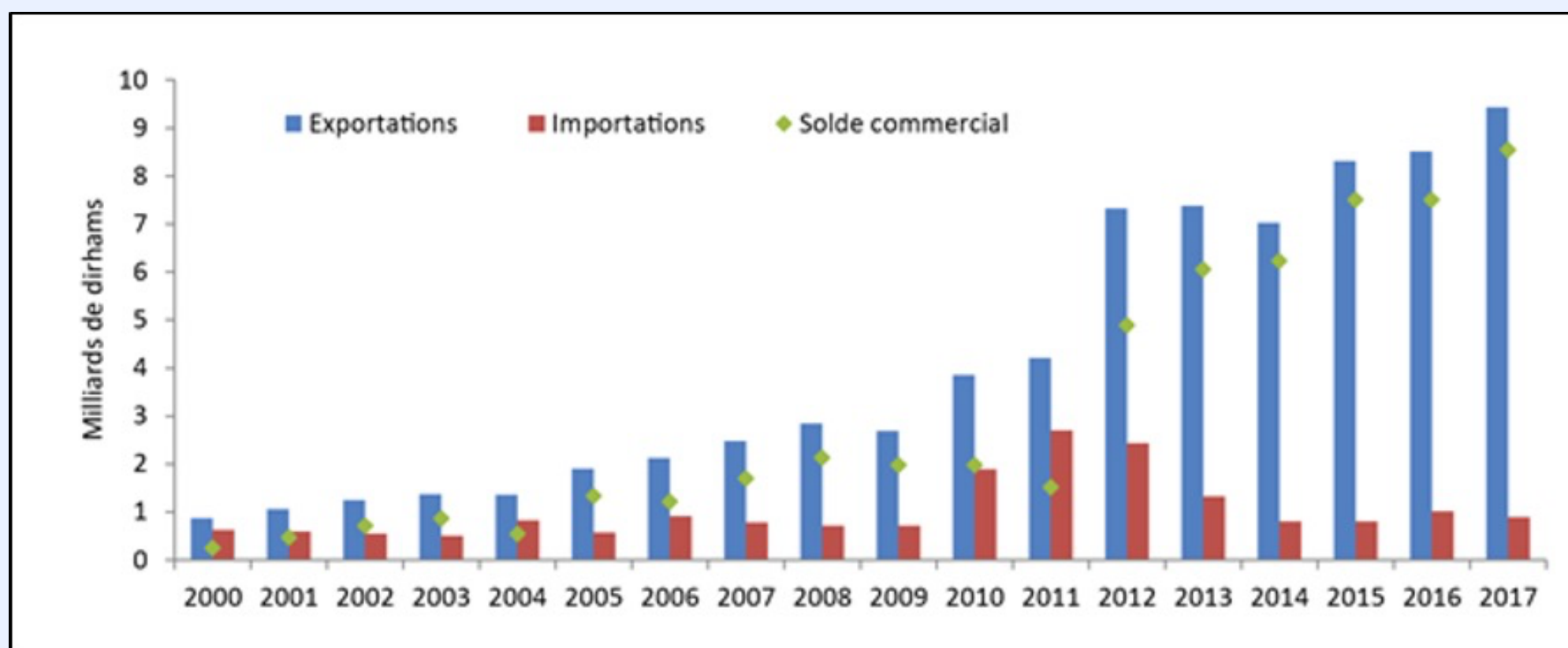
Переформатування позицій усередині Співтовариства щодо питання Альянсу держав Сахелю створило більш сприятливі передумови для конструктивного діалогу. Однак перспектива формування всеосяжної інституційної структури у форматі ECOWAS-AES, здатної охоплювати більшість сфер співпраці, наразі видається малоймовірною.

ECOWAS та Марокко

Взаємодія Марокко з ECOWAS відбувається переважно в руслі стратегічного наміру цієї північноафриканської країни долучитися до Співтовариства. Утім реалізація цього наміру суттєво ускладнилася під впливом геополітичних та економічних чинників, насамперед через спротив з боку потужних західноафриканських гравців. Заявка Марокко на вступ викликала значний опір серед економічних еліт регіону: у Сенегалі роботодавці наголошували на структурній несумісності та ризиках для місцевої промисловості, тоді як у Нігерії побоювалися, що членство Королівства створить “транзитний канал” для європейських товарів через чинні угоди Марокко з ЄС, що може підірвати конкурентоспроможність нігерійських виробників.

Нігерія як фактичний регіональний гегемон розглядає спробу Марокко приєднатися до організації як загрозу своєму впливу в Західній Африці. Крім цього, заявка Марокко актуалізувала давні лінії напруженості в ECOWAS між франкомовними та англомовними групами, причому останні все ще зберігають певний скептицизм щодо позиції Королівства у питанні Західної Сахари. Також однією з ключових перепон на шляху вступу Марокко до ECOWAS є правова невідповідність між нормами Співтовариства та політичним устроєм Королівства, оскільки договори ECOWAS передбачають демократичну модель правління й інституційний поділ влади, що не узгоджується з конституційною монархією Марокко. Однак у цьому контексті постає логічне запитання: з якою метою Марокко прагне приєднатися до ECOWAS? Інтереси Королівства в регіоні доцільно аналізувати крізь дві ключові призми – економічну та соціально-

політичну. У першому випадку такий курс пояснюється спадом торгівлі з Європою, низькими результатами регіональної інтеграції в Північній Африці та водночас динамічним розвитком західноафриканських економік і зростанням їхнього демографічного й споживчого потенціалу. Цю тенденцію підтверджують наявні статистичні показники, які фіксують посилення інвестиційної активності та розширення економічної присутності Марокко у Західній Африці. Зокрема, 57% марокканського експорту до Африки припадає саме на країни ECOWAS, а між 2000 і 2017 роками обсяг поставок на цей ринок зріс приблизно на 8 млрд. дирхамів (див. малюнок 6). Таким чином, економічна зацікавленість Марокко в ECOWAS полягає передусім у розширенні торговельних зв'язків із країнами регіону, де торговельний баланс залишається на користь Марокко.

Марокканський експорт до країн ECOWAS (2000-2017)

Паралельно з економічною активністю Марокко послідовно зміцнює свою соціально-політичну присутність у Західній Африці. Королівство активно лобіює серед африканських держав підтримку свого плану автономії для Західної Сахари. Паралельно Марокко вибудовувало позицію ключового актора в релігійній дипломатії та протидії екстремізму, зокрема через підготовку імамів і релігійних фахівців із країн континенту. Важливим інструментом впливу стали й освітні програми: монархія надає значну кількість стипендій студентам із держав на південь від Сахари. У підсумку такі випускники часто виступають провідниками сприятливого іміджу Марокко у своїх країнах. У цьому контексті потенційним інструментом регулятивного впливу постає запровадження AES мито у розмірі 0,5% на імпорт із держав, що не належать до конфедерації.

Попри тривалі лобістські зусилля, спроба Марокко приєднатися до ECOWAS фактично зайшла в глухий кут. У відповідь на цю динаміку Марокко дедалі виразніше вибудовує образ стратегічного безпекового партнера для держав Сахелю та Західної Африки. Зокрема, це прагнення виразно проявилися в участі представницької делегації у саміті ECOWAS з питань протидії тероризму, що відбувся у вересні 2019 року в Уагадугу. Під час цього саміту тодішній міністр закордонних справ Нассер Буріта наголосив, що Марокко може багато запропонувати для стабільності в регіоні завдяки своєму апарату безпеки та досвіду боротьби з тероризмом. Це вказує на намір Королівства зміцнювати свій регіональний вплив шляхом поглиблення безпекового співробітництва, оскільки застосування переважно економічних механізмів та практик так званої “чекової дипломатії” виявилось недостатнім для нейтралізації існуючого скептицизму. До того ж, Рабат не нехтує зв'язками із військовими хунтами регіону та пропонує їм власні проєкти сахарсько-сахельської інтеграції (згадана Атлантична ініціатива).

ECOWAS та Сенегал

Формування ролі Сенегалу в ECOWAS відбувається в руслі прагматичного балансу між Співтовариством та Альянсом держав Сахелю (AES). Дакар робить акцент на поглибленні двосторонньої взаємодії з Малі, Буркіна-Фасо та Нігером, водночас наполягаючи на необхідності комплексного врегулювання регіональної кризи.

РОЗДІЛ IV

Ефективність такої стратегії Сенегалу засвідчується низкою відносно недавніх дипломатичних кроків у регіоні. Так, у травні 2025 року міністр збройних сил Сенегалу генерал Біраме Діоп здійснив візит до Малі, де був прийнятий військовим лідером – генералом Ассімі Гойтою. Ця поїздка стала частиною процесу відновлення дипломатичних контактів між Дакаром та Бамако на тлі погіршення безпекової ситуації, зокрема зростання насильства на заході Малі. Активність сенегальської дипломатії проявилася й у Нігері, де відбулась зустріч вищезгаданого Біраме Діопа та глави хунти Абдурахмана Тчіані. Під час переговорів сторони розглядали перспективи запровадження прямого авіасполучення для поживавлення торгівлі, а також можливості поглиблення обміну інформацією у сфері безпеки. Крім того, Сенегал прагне підтримувати конструктивні відносини з ECOWAS. Так, у травні 2025 року, під час візиту до Буркіна-Фасо прем'єр-міністр Усман Сонко наголосив на необхідності інклюзивного підходу до врегулювання напруження між ECOWAS та Західноафриканським економічним й валютним союзом (WAEMU).

Візит міністра Збройних Сил Сенегалу до Нігеру © Senego

Сукупність цих ініціатив формує широку дипломатичну стратегію Сенегалу, спрямовану на утримання позицій одного з провідних регіональних акторів в умовах зростаючої нестабільності. Усвідомлюючи деструктивний ефект процесів, започаткованих країнами AES, Дакар демонструє прагнення зберігати та розвивати політичні, безпекові й економічні зв'язки з усіма сторонами. Простими словами, зіткнувшись з ослабленим ECOWAS та новоствореною AES, Сенегал вирішив дотримуватися збалансованої позиції: критикуючи минулі помилки, Дакар підтримує інклюзивну реінтеграцію та зберігає рішучу відданість двосторонній дипломатії.

ПОЛІТИКА ПОЗАРЕГІОНАЛЬНИХ ГРАВЦІВ

Проблема присутності іноземних великих гравців у країнах Сахелю та ECOWAS тривалий час залишалася поза увагою світу через те, що африканські держави традиційно сприймалися міжнародною спільнотою як об'єкти, а не суб'єкти політики. Активність **США**, **Франції**, **ЄС**, **Китаю**, а згодом і **Росії** в регіоні довгий час вважалась органічною через відголоски колонізації. Для змагання за ресурси, військову присутність та ін. іноземні актори прикриваються термінами «міжнародна допомога», «антитерористичні місії», програми і проекти, спрямовані на «стабілізацію» та «партнерство» тощо. Останніми роками ця присутність стала особливо помітною на тлі зростання уваги до регіону через його уранові, золоті, рідкоземельні та нафтові ресурси, зацікавленості до міграційних маршрутів, можливостей розміщення власних військових баз, логістичних хабів, доступу до повітряних коридорів над Сахарою тощо.

Ще за першої каденції Трампа **США** намагалися підтримувати присутність у Західній Африці через переведення американської авіації й спецпідрозділів до Беніну (раніше Сполучені Штати нарощували військову співпрацю, проводячи консультації та підтримуючи різні проекти безпеки, розвідки та контртероризму, проте після серії державних переворотів США на законодавчому рівні призупинили значну частину військової підтримки урядам Малі, Буркіна-Фасо і Нігер, внаслідок чого Вашингтон фактично втратив вплив у Сахельських країнах). Сьогодні ж країна має підвищений інтерес до баз у Нігері, Гані, Ліберії та Сенегалі. Проте основними стратегічними інтересами залишаються мінерали й контроль над безпековою ситуацією в Сахелі: у травні 2025 помічник держсекретаря США з Африки Трой Фітрелл заявив про сприяння інвестиціям американського бізнесу в регіоні для розвитку економіки, хоча торговельна дипломатія США завжди характеризувалася саме імпортзахистом і доволі жорсткою міграційною політикою. Окрім традиційної торгівлі і військової співпраці, американські спецслужби та військові давно розглядали західноафриканські країни як плацдарм для розвідки, збору інформації про екстремістські угруповання та

наркотрафік. Після перевороту в Нігері, який США офіційно визнали скиненням влади військовими, країна втратила дві важливі авіабази, які використовувалися для дронів і розвідувальних операцій, їх було передано місцевим властям, а персонал - виведено. Через це колишня регіональна безпекова система, яку підтримували Захід, зокрема США, фактично розпалась.

За даними 2025 року, Вашингтон починає «поступове повернення» до певної форми співпраці з режимами Сахелю (через дипломатичні канали, вірогідно, розвідку, обмежені формати допомоги та інвестицій). США продовжують надавати фінансування програмам «безпеки через розвиток» в Сахелі, це здебільшого інвестиції вкладаються в аграрні проєкти, щоб запобігти ще більшій радикалізації й підтримати місцеві громади. У цьому контексті Пентагон, крім оперативної співпраці, фінансує і невеликі програми з відновлення інфраструктури в прикордонних регіонах Малі й Нігеру. Однак ця політика викликає критику як юридично спірна (через законодавчі обмеження на допомогу урядам, що прийшли до влади під час переворотів). І через прагматизм нинішнього уряду на користь економічних інтересів, а не принципів демократії, впливає ризик, що відновлення співпраці, навіть часткової, буде сприйняте як легітимація хунт.

Додатковим моментом є тарифи і скорочення зовнішньої допомоги (зупинка програм USAID, натяк на розпуск AFRICOM). Окрім цього, програма «AGOA» втратила чіткість цілей і сенс подальшого продовження (безрезультатність після 25-річчя). Починаючи з 5 квітня 2025 р., США офіційно запровадили універсальне базове мито у розмірі 10% на весь імпорту з більшості країн, включно з державами ECOWAS та регіону Сахелю. Це мито застосовується до товарів широкого спектра, за винятком понад тисячі позицій, серед яких критичні мінерали, енергетичні товари, хімія та промислова продукція, яка містить понад 20% компонентів американського походження. Другою частиною тарифної реформи стали так звані «підвищені ставки», які США з 9 квітня 2025 р. планували застосувати до держав із найбільшим негативним торговим балансом щодо США. Формула цих тарифів передбачала розрахунок за моделлю «торговий дефіцит / загальний імпорту 2024 року / 2», унаслідок чого окремі ставки могли сягати навіть 11-50%, особливо щодо товарних груп, які США вважають «чутливими» (металургія та автомобільна промисловість, де заявлені ставки для сталі, алюмінію та автомобільних компонентів підвищуються до 50% із додатковими коригуваннями).

© Getty

Водночас адміністрація Трампа раптово призупинила дію більшості цих підвищених тарифів до 8 липня для всіх країн, крім Китаю, дозволивши африканським державам дещо уникнути негайного фінансового удару. Це означає, що протягом перехідного періоду для країн ECOWAS і держав AES фактичний рівень мит складав 10%, якщо товари не належали до винятків. Особливо важливим моментом було те, що Буркіна-Фасо не була включена до списку країн, на які планувалися підвищені «взаємні» тарифи, отже її експорт оподатковувався на рівні базових 10%, в той час як більшість держав ECOWAS потрапили під універсальну 10-відсоткову ставку, але не під вищі. Тоді як Малі та Нігер, які мають обмежений обсяг експорту до США та вузьку товарну структуру (зокрема золото, худобу, уран), зазнали непрямого впливу, адже частина їхніх потенційних експортних напрямів стала менш конкурентною. Характерно, що нові мита вплинули не лише безпосередньо, а й непрямо, ставши додатковим аргументом для деяких держав AES у контексті їхнього прагнення посилити диверсифікацію торгівлі та скорочення залежності від Заходу.

РОЗДІЛ IV

Хоча пов'язувати тарифну політику США з виходом Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо з ECOWAS некоректно, бо ці процеси були зумовлені безпековими та політичними факторами, торговий тиск міг стати додатковим елементом у їхній аргументації щодо потреби у нових партнерствах, зокрема з Росією та Китаєм. Для США введення цих тарифів є частиною ширшої стратегії перегляду глобальних торговельних ланцюгів, а для африканських країн - викликом, який залежно від структури їхнього експорту має різну силу: для держав із вузьким переліком товарів (наприклад, уран Нігеру чи золото Малі) мита не мають катастрофічні наслідки, а для країн із ширшою переробною промисловістю (Кот-д'Івуар, Гана, Нігерія) навпаки становлять ризики для експорту какаових продуктів, переробленої агропродукції чи текстилю.

Окремо необхідно розглянути питання військової присутності як офіційної, так і приватної. Тут є дві ключові логіки впливу: по-перше, бази, контингенти та технічні об'єкти дають можливість збирати розвіддані та мати логістичну підтримку, а по-друге, через навчання, продаж озброєнь, обслуговування техніки та передачу тактичних навичок великі гравці формують політичні зв'язки з урядами та елітами. Для США найбільшим активом була авіабаза АВ-201 поблизу Агадеса (Нігер), яка забезпечувала операції БПЛА та розвідку по всьому Сахелю (її вартість складає близько 110 млн дол.), проте в 2024 році США завершили виведення з АВ-201 після рішення нігерійської хунти й розриву попередніх домовленостей, що серйозно обмежило можливості AFRICOM для спостереження та «реагування» в регіоні. Додатково США мали й інші невеликі платформи й навчальні програми на території Нігерії (АВ-101) та прибережних партнерів (Бенін, Сенегал), куди Вашингтон намагається перемістити частину своєї діяльності. Що стосується ПВК, то до переворотів Сполучені Штати витратили на армії Сахелю понад 3,3 млрд дол. (близько 995 млн дол. на прямі гранти для Малі, Буркіна-Фасо, Нігера, Сенегалу та інших) і значна частина цих коштів реалізовувалась саме через приватні компанії. Наразі відомо про присутність Academi (колишня Blackwater), MPRI і CACI. У 2020-х роках саме їхні правонаступники через Constellis Group (DynCorp, Triple Canopy) отримали сотні мільйонів доларів на навчання місцевих сил та підтримку безпеки в Нігері. Наприклад, DynCorp та Triple Canopy зосередилися на підготовці армії Нігеру й супроводі логістики американської допомоги, а компанія AdvanFort патрулює узбережжя Західної Африки, захищаючи торговельні судна від піратів Гвінейської затоки.

Льотчики з 724-го експедиційного ескадрону авіабази знімають намети зі старої бази, щоб переїхати на нове місце, 11 вересня 2017 року, на авіабазі 201, Агадес, Нігер © ВПС США сержант Джошуа Р. М. Дьюберрі

Що стосується **Китаю**, то окрім реалізації «Поясу і шляху», можна спостерігати зростання кількості китайських приватних охоронних структур та розвідних елементів, що захищають великі китайські проекти, і, звичайно, політичний вплив, який здобувається шляхом кредитування еліт і участі в ключових видобувних галузях. За 2000-2023 рр. китайські фінансові установи надали Африці понад 1300 кредитів на суму приблизно 182 млрд доларів США. У період 2021-2022 рр. була зміщена концентрація саме на фінансування Західної Африки: 86% усіх китайських позик Африці (\$1,92 млрд) було надано саме західноафриканським країнам (нафта, залізниця, гідроенергетика в Сенегалі та Нігерії, розвиток портів у Кот-д'Івуарі і Гані тощо).

На форумі FOCAC-2024 Китай пообіцяв пакети допомоги Африці на \$50 млрд та скасував тарифи для 53 країн (зокрема на харчі і сировину). Відтоді ж інвестиції КНР ще більше зростають (+34%), спрямовані вони наразі насамперед на «зелену» енергетику, цифрову інфраструктуру, транспорт (побудова гілок метро в нігерійських містах і електрифікація залізниць), проєкти розвитку людини і вкладення у фінансові структури (у 2023 р. Китай надав \$2,6 млрд Міжнародному банку WAEMU і банку Нігерії). Крім того, Пекін просуває модель «безумовного партнерства», в якій політика дій як китайських навчальних закладів, які надають більше 12 тис. стипендій африканцям щороку, так і китайських ЗМІ (CGTN Africa, Xinhua), які висвітлюють великі технічні проєкти КНР в регіоні й акцентують в кожній новині саме на «прагненні взаємовигідного розвитку», цілком узгоджена між собою. Крім того, останніми роками китайські компанії значно посилили свою активність у гірничих проєктах Сахелю не лише як інвестори, але й як оператори, наприклад, компанія Ganfeng Lithium відкрила завод з обробки літію прямо в Малі.

Це дає Китаю прямий доступ до цього стратегічного ресурсу, а також вплив на політику літєвого сектору. У Буркіна-Фасо китайські бізнесмени теж не просто інвестують. Один впливовий китайський підприємець Li Yubao (голова China Yunhong International Holdings), вже став «радником» військових правителів і його «подарунки» (електромобілі, вкладання у соціальні програми, значні суми у патріотичний фонд) явні. Проблема в тому, що такі «вкладення» супроводжуються поступовим отриманням прав на розвідку і видобуток корисних копалин. Він планує інвестувати до 1000 мільярдів франків CFA у Буркіна-Фасо та створити тисячі робочих місць, отримаючи взаємні гірничі концесії, що в перспективі може зробити саме китайські компанії центральними гравцями гірничого сектору AES. Також активізувалася діяльність китайських приватних охоронців. Офіційно країна не посиляє регулярні війська до Сахелю, однак приватні компанії охороняють значущі інвестиції.

Наразі у Африці працює близько 20 фірм, що мають ліцензії на використання зброї за кордоном, та понад 3,200 контракторів (переважно колишніх військових КНР). Ці компанії (наприклад, Beijing DeWe Security Service, VSS Security Group, Huaxin ZhongAn) супроводжують китайські інженерні бригади, будівництво доріг, газопроводів, портів і видобуток корисних копалин. Китайський підхід суто охоронний: офіційно заявлено, що його ПВК «не тренують місцевих солдат і не воюють, їхня ціль – лише захистити китайську інфраструктуру та персонал». Крім того, заснована Еріком Прінсом Frontier Services Group відкрила в Китаї найбільшу школу підготовки приватних військових операторів для захисту китайських інвестицій в Африці. Таким чином, Пекін отримує стабільне середовище для дорогих проєктів, адже надійність інфраструктури гарантується приватниками, а в разі загрози Китай залишає політику «без втручання», спираючись на приватних «охоронців» замість регулярної армії.

Говорячи в цьому контексті про ЄС, варто вказати на те, що усвідомлення помилки «покладання на Францію питання безпеки в Сахелі» однозначно присутнє. За останні пару років Франція поступово звільняла позиції в регіоні. Після перевороту в Малі в серпні 2020 р. і тиску генералів президент Макрон анонсував припинення «Бархан», основної антитерористичної операції Франції (5 тис. військових), після путчу у Буркіна-Фасо та відмови від військової угоди. Приблизно 400 французьких спецназівців були вивезені з країни до лютого 2023 р. Так само в Нігері новий уряд скасував угоди з Парижем і близько 1-1,5 тис. французьких військових покинули країну в грудні 2023 р. Кот-д'Івуар оголосив про «системний вихід» французьких сил у грудні 2024 р., і вже 20 лютого 2025 р. було завершено передачу одного з останніх батальйонних таборів у Порт-Буге. У листопаді 2024 р. президент Сенегалу Діомай Файє заявив, що «найближчим часом у країні не залишиться жодного французького військовослужбовця», тому загалом Франція офіційно залишилася на континенті лише в Джибуті та в Габоні як союзник.

Президент Макрон пояснює такі зміни «еволюцією ролі Франції, адже змінився світ та змінилася громадська думка в Африці». Тому нині і французька, і загалом європейська політика в регіоні є переважно економічно-дипломатичною: гуманітарна допомога, ініціативи в освіті та працевлаштуванні молоді тощо. Цікавим моментом є те, що у 2023-2024 рр. декілька контрактів французьких компаній у секторі видобутку золота й урану в країнах Сахелю були продовжені або переглянуті, тож Франція ще не повністю вийшла з економіки регіону. Крім того, після виведення військ Франція переорієнтувалася на співробітництво через міжнародні організації: Париж просуває дипломатичні ініціативи через ООН і Африканський Союз, співпрацює з Німеччиною та Італією в ініціативі «Ассра» та продовжує боротьбу з тероризмом через миротворчі формати ООН (до 2023 р. це була MINUSMA, нині – EUTM), але вже не через прямі інтервенції. В цьому контексті можна пригадати слова Макрона про «продовження підтримки, але новим способом» (фактичне визнання послаблення ролі Франції), які він висловив, коли останні французькі війська залишали Малі у серпні 2022 р.

РОЗДІЛ IV

Що стосується конкретних дій Союзу, то були обіцяні вкладення в розмірі майже 23 млрд євро у проєкти на півночі Буркіна-Фасо, Нігера та ін. До того ж, ЄС просуває так звані «комплексні рішення» через спільні програми з ECOWAS (зокрема ініціатива з міграції «Рабатський процес»), через Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) в останні два роки було запущено нові програми інфраструктурного розвитку в паливно-енергетичній сфері й водопостачанні саме в країнах Сахелю. Надається технічна допомога з модернізації митниць, щоб поліпшити збір податків на торгівлю, включно з тим, щоб AES міг ефективно збирати власні доходи від мит. Таким чином, ЄС, хоч і не всіма своїми діями, допомагає зміцнювати економічну спроможність нового блоку, але під своїми умовами.

Росія ж, яка з'явилася в регіоні значно пізніше за США чи країни Європи, змогла дуже ефективно використати західні помилки, пропонуючи урядам Сахелю «безпековий суверенітет» через військові місії, поставки зброї та ПВК на умовах «безпека в обмін на ресурси». І саме через те, що зовнішню присутність десятиліттями вважали природною, ніхто не помічав, як вона перетворилась у приховану боротьбу за вплив, де ставки зростають із кожним роком, а ресурси й географія Сахелю та ECOWAS набувають значення не регіонального, а глобального масштабу. Залученість російських ресурсів у медіа про Малі, Буркіна-Фасо і Нігер зросла між 2020 та 2023 рр. на 703%, 940% і 947% (і загалом на російську пропаганду припадає приблизно 50% фейків у всій Західній Африці). Одним із ключових інструментів впливу була група «Wagner» (наразі реорганізована в «Africa Corps», але частина колишніх «вагнерівців» складає 70-80%, що дозволяє зберігати оперативний досвід), яка і надала бойову підтримку хунтам Малі та Буркіна-Фасо (за приблизними оцінками, Росія витратила на місячні контракти до \$6,8 млн). У 2024 р. до Буркіна-Фасо прибули сотні російських інструкторів (у Лумбілі, що є північною провінцією центральної частини Буркіна-Фасо, була створена база Africa Corps, що дає постійне військове закріплення цієї структури в регіоні), а у Нігері з'явилися як російські військові, так і російські зенітні системи як частина угоди з новою владою. Крім того, Росія відкриває дороги лідерам хунт і дипломатично, бо Путін запрошував до Москви лідерів Малі і Буркіна-Фасо, і саме російський посол у Малі першим зустрівся з новим урядом після перевороту.

На цій фотографії без дати, наданій французькими військовими, зображені російські найманці на півночі Малі © AP

РФ усвідомила, що західні санкції на хунти по суті закрили їхній шлях для подальших значущих переговорів, а тому почала активно заповнювати нішу, яку Захід «втратив». Вона не вимагала ні демократичних реформ, ні дотримання строків виборів, ні прозорого управління, тому в очах військових режимів стала зручною альтернативою Заходу і нині сприймається як «новий партнер». Усе це допомагає їй зараз створювати спільні інститути з AES для управління гірничодобувними проєктами, включно з фондами для інфраструктурних інвестицій, а це вже означає, що AES і Москва формують не просто військовий альянс, а практично нову економічну зону, незалежну від Заходу, де Росія може отримувати прямий доступ до золота, урану (можна згадати про укладання Росатом меморандуму про будівництво АЕС у Буркіна-Фасо восени 2023 р.) й інших стратегічних ресурсів, щоб і надалі поповнювати свої золотовалютні резерви і продовжувати війну в Україні. У квітні 2025 р. міністри іноземних справ Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо знову зустрілися в Москві, домовившись про «стратегічне партнерство» й «технічну допомогу» для спільних військових програм, а також обміну розвідданими й навчанням, і це явно не просто комерційний контракт. 14 серпня 2025 року Росія провела оборонний саміт з Буркіна-Фасо, Малі та Нігером, трьома членами Альянсу держав Сахеля. Зустріч завершилася підписанням меморандуму про співпрацю в галузі оборони, який формалізує розширену військову співпрацю між Москвою та країнами AES.

V. МОЖЛИВОСТІ, ПЕРЕПОНИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

МОЖЛИВОСТІ, ПЕРЕПОНИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Західна Африка стрімко перетворюється на ключову арену глобального геополітичного суперництва, що зумовлено його багатими природними ресурсами, високими темпами демографічного зростання та економічним потенціалом. Україна визнає стратегічну важливість цього регіону, що був довготривало недооцінений у зовнішній політиці. Західна Африка є не просто великим ринком, а й критично важливим полем для зміцнення міжнародної підтримки.

Стратегічні цілі України в регіоні двовекторні: по-перше, забезпечення стійкої політичної підтримки на міжнародних платформах, зокрема, під час голосувань у Генеральній Асамблеї ООН та підтримки українських дипломатичних ініціатив. По-друге, диверсифікація економічних зв'язків та забезпечення нових ринків збуту в умовах значно обмеженого доступу до традиційних морських шляхів через повномасштабну агресію РФ.

МОЖЛИВОСТІ (О-СЦЕНАРІЇ)

O1: Великий ринок та потреба в агротехнологіях
O2: Геополітична необхідність консолідації підтримки
O3: Освітня співпраця та створення майбутніх еліт
O4: Позиціонування як альтернатива

ЗАГРОЗИ (Т-СЦЕНАРІЇ)

T1: Зростання впливу РФ та геополітичне розділення
T2: Всеосяжне інформаційне протиборство
T3: Регіональна політична нестабільність

СИЛЬНІ СТОРОНИ (S-ФАКТОРИ)

S1: Економічна адаптивність та стійкість у кризових умовах
S2: Гуманітарний інструмент "Grain from Ukraine" (GFU)
S3: Успіх українського IT та медіаактивів
S4: Досвід у гібридних війнах

СЛАБКІ СТОРОНИ (W-ФАКТОРИ)

W1: Висока собівартість експорту та логістичні бар'єри
W2: Корупційні ризики та недовіра
W3: Повільність переходу від дипломатії до комерції
W4: Фреймування проросійськими режимами

СИЛЬНІ СТОРОНИ (S-ФАКТОРИ)

S1: Економічна адаптивність та стійкість у кризових умовах

Українська економіка продемонструвала надзвичайну здатність до адаптації, навіть в умовах шоку та паралічу, спричинених повномасштабною війною. Попри структурні втрати, зокрема, падіння промисловості та металургії через бої у східних регіонах, макрофінансова стійкість підтримується. Національний банк прогнозує помірне прискорення інфляції цього року, але її зниження до 5% вже у 2026 році, що є необхідною передумовою для припливу інвестицій.

Ця економічна стійкість є нематеріальним стратегічним активом. Багато країн Західної Африки стикаються з внутрішніми політичними кризами та економічними викликами. Україна може позиціонувати та експортувати свій досвід управління економічною неперервністю та швидкої цифровізації державних послуг в умовах конфлікту. Цей "експорт досвіду кризового управління" створює унікальну конкурентну перевагу перед РФ, яка експортує лише безпекові, а не управлінські послуги.

S2: Гуманітарний інструмент "Grain from Ukraine" (GFU)

Ініціатива "Зерно з України" (GFU) є вдалим інструментом м'якої сили та прямою протидією російській пропаганді. Програма свідомо підкреслює роль України як відповідального члена світової спільноти, який прагне вирішити глобальну продовольчу кризу. З початку ініціативи Україна, за участі Всесвітньої продовольчої програми ООН (WFP), відправила понад 170 тисяч тонн пшениці до країн, що найбільше потребують, включаючи Нігерію, Сомалі та Ефіопію.

Фінансова підтримка від понад 30 країн та міжнародних організацій, включаючи Німеччину, Японію, Європейську комісію, свідчить про високий рівень міжнародного донорського визнання. Залучення регіональних послів, таких як колишній президент Малаві та ексміністр Нігерії, посилює локальну легітимність та допомагає протистояти інформаційній війні, позиціонуючи Україну як надійного партнера, а не маріонетку Заходу.

S3: Успіх українського IT та медіаактивів

Український бізнес-сектор має несподівані, але значні, точки присутності в інформаційному просторі Західної Африки. Українська компанія Genesis керує медіабізнесом Legit, який розпочав роботу в Нігерії у 2012 році з naij.com, трансформованого в Legit.ng. Наразі Legit.ng є найпопулярнішим онлайн-медіа в Нігерії та керує новинними порталами у Гані (Yen.com.gh) та Кенії.

Ці медіа успішно вкорінені локально та пропонують контент англійською та місцевими мовами (хауса, суахілі). Це дає Україні доступ до масової аудиторії через комерційну, незалежну платформу, що має вищий рівень довіри порівняно з державними чи іноземними пропагандистськими каналами. Цей актив є стратегічною основою для ефективної контрпропаганди.

S4: Досвід у гібридних війнах

Накопичений за останні дванадцять років досвід України у протидії масштабним гібридним загрозам, що включають військові, кібернетичні та інформаційні операції, є цінним ресурсом. Українські експертні знання у сфері фактчекінгу, викриття дезінформації та побудови кіберзахисту можуть бути експортовані як консультаційні послуги африканським урядам.

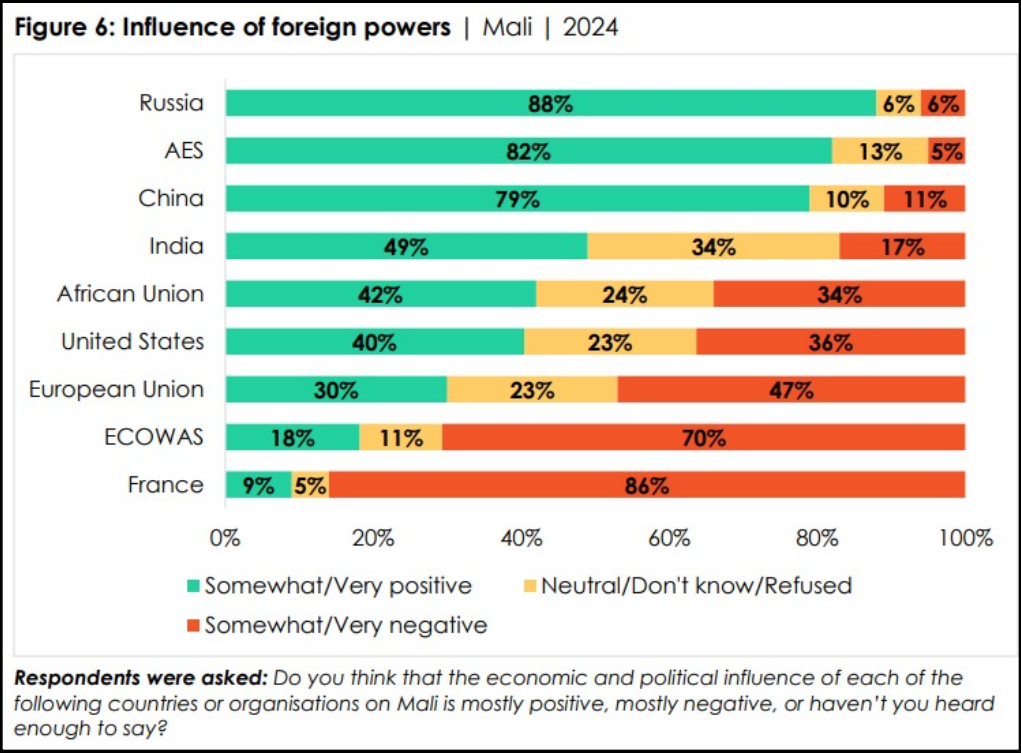

Ініціатива "Зерно з України" (GFU)

СЛАБКІ СТОРОНИ (W-ФАКТОРИ)

Дослідження щодо впливу іноземних держав і ставлення до них

Малі, 2024, Afrobarometer

W1: Висока собівартість експорту та логістичні бар'єри

Військові дії та тимчасова втрата контролю над ключовими морськими портами на Азовському морі призвели до значного обмеження експорту та змусили компанії використовувати наземні маршрути, що суттєво підвищило логістичні витрати. Історично, витрати на транспортування зерна в Україні були на 30–40% вищими, ніж у Франції, Німеччині чи США. В умовах війни ця різниця посилилася. Висока собівартість знижує маржу українських фермерів і робить комерційні пропозиції менш конкурентоспроможними на чутливих до ціни ринках Африки. Підтримка експорту через ініціативи, як-от GFU, значною мірою залежить від міжнародного донорського фінансування. Вразливість інфраструктури вимагає постійної адаптації та диверсифікації маршрутів через залізничні та річкові порти.

W2: Корупційні ризики та недовіра

Попри значні зусилля та прогрес у рейтингах, корупція залишається головною проблемою для іноземного та вітчизняного бізнесу в Україні. Це спричиняє негативні економічні наслідки та підриває довіру до органів державної влади. Ця слабкість є серйозним бар'єром для залучення прямих іноземних інвестицій та укладання великих, прозорих комерційних контрактів в Африці. Конкуренти, зокрема РФ, можуть використовувати цей наратив, пропонуючи непрозорі, але швидкі угоди з місцевими елітами, що підриває українське позиціонування як партнера, орієнтованого на реформи.

W3: Повільність переходу від дипломатії до комерції

Попри активізацію дипломатії, розширення B2B контактів та регулярні спільні заходи, посол з особливих доручень МЗС України зазначила, що про "проривні" комерційні контракти з експорту сільгоспкультур в Африку говорити зарано. Це свідчить про те, що досягнутий політичний капітал та позитивний гуманітарний імідж (S2) ще не конвертувалися у стабільні, довгострокові економічні зв'язки.

W4: Фреймування проросійськими режимами

Типовою для російської пропаганди у Африці є поведінка фреймування України як держави-терориста через нібито зрив продовольчої безпеки та підтримки опозиційних груп до проросійських хунт. Відповідно, імідж України намагаються підривати як такий, що підтримує сепаратизм та тероризм у регіоні.

МОЖЛИВОСТІ (О-СЦЕНАРІЇ)

O1: Великий ринок та потреба в агротехнологіях

Африка є континентом зі стрімким демографічним та економічним зростанням. Цей ринок має величезний попит не лише на сировинні продукти (зерно), а й на модернізацію. Україна може задовольнити зростаючий попит на агротехнології, IT-рішення для сільського господарства, кібербезпеку та цифровізацію управління, пропонуючи свій досвід як рішення для підвищення продовольчої безпеки та ефективності.

O2: Геополітична необхідність консолідації підтримки

Західна Африка є важливим регіоном для забезпечення критичної політичної підтримки на міжнародній арені. Уряди країн регіону мають геополітичну вагу, необхідну для консолідації голосів у ГА ООН та забезпечення міжнародного консенсусу навколо Української Формули миру. Співпраця на двосторонньому рівні та через механізми GFU створює сприятливий політичний клімат для цієї підтримки.

O3: Освітня співпраця та створення майбутніх еліт

Стипендіальні програми та освітня співпраця є потужним довгостроковим інструментом м'якої сили. Хоча надані матеріали стосуються стипендій для українців за кордоном, можливість розширення програм для студентів із Західної Африки на основі історичного досвіду є значною. Залучення майбутніх африканських еліт до українських навчальних закладів створює мережу впливу та лояльності на десятиліття вперед, що може бути реалізовано через цільові програми.

O4: Позиціонування як альтернатива

На тлі посилення антиколоніальних та антизахідних настроїв, які активно експлуатує російська пропаганда, Україна може позиціонувати себе як надійний партнер, який не має колоніального минулого. Україна виступає як держава, що сама бореться за свою незалежність та суверенітет, пропонуючи модель партнерства, засновану на взаємній повазі та прозорості.

ЗАГРОЗИ (Т-СЦЕНАРІЇ)

T1: Зростання впливу РФ та геополітичне розділення

Росія активно розширює свій військово-політичний вплив, особливо в регіоні Сахелю (зоні, схильній до переворотів), який простягається від Атлантичного океану до Червоного моря. Відхід західних військових сил із Сахелю супроводжується стрімким збільшенням російської присутності. Замість ПВК "Вагнер" діє "Африканський корпус", який забезпечує "послуги безпеки" в обмін на політичний вплив та ресурси. Це призвело до фактичного розділення Західної Африки на прозахідні прибережні країни та "русофільські" держави Сахелю, що не мають виходу до моря. Цей військовий вплив створює значні ризики для українських інвестицій та стабільності всього регіону.

T2: Всеосяжне інформаційне протиборство

Кремлівська дезінформаційна машина системно працює в африканському інформаційному просторі, використовуючи історичні травми, недовіру до Заходу та культурні особливості. Основні наративи: Захід – «неоколонізатор», а росія – «захисник традиційних цінностей». РФ також розширює пропагандистську мережу під виглядом боротьби з дезінформацією, залучаючи місцевих журналістів і політологів, формуючи мережу впливу, здатну транслювати вигідну їй картину світу. Це системно підриває довіру до України та її західних партнерів, заважаючи успішній реалізації гуманітарних та комерційних ініціатив (S2, W3).

T3: Регіональна політична нестабільність

Часті державні перевороти та політичні кризи, особливо в країнах Сахелю, створюють високі ризики для довгострокових комерційних та інфраструктурних проєктів. Ця нестабільність ускладнює перехід України від гуманітарної дипломатії до стійкої комерції (W3) та підвищує витрати на страхування і логістику (W1).

Варто також звернути увагу на загальний контекст медіапозиціонування і ставлення у регіоні до інших акторів, до яких може бути пов'язана Україна.

VI. ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ. ПРОГНОЗИ ТА СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ECOWAS “ЕФЕКТ ДОМІНО” В ДІЇ

ПРОГНОЗИ ТА СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ECOWAS

“Ефект доміно” в дії

Перевороти в різних країнах Африки рідко є явищами самостійними. Часто успіх одного перевороту знижує бар’єр та підвищує ймовірність наступного. Особливо чітко це прослідковується з утворенням свого роду «поясу переворотів» (Малі, Гвінея-Конакрі, Буркіна-Фасо, Нігер, Чад, Габон, Судан, нові спроби в Буркіна-Фасо, Судані, Гвінеї-Бісау та Сьєрра-Леоне, новий успішний переворот у Гвінеї-Бісау наприкінці листопада 2025 р.). Поширений ланцюг подій і кореляція між явищами очевидні: політичний курс на мілітаризацію та призупинення конституційного правління уможливорюється суспільством, яке розглядає військових як єдину інституцію, здатну утримати фрагментовану державу від розпаду. Однак ця підтримка є умовною. Оскільки безпекова ситуація залишається нестабільною, а економічні труднощі посилюються, «ейфорія» переворотів ризикує згаснути, що потенційно може призвести до нового циклу конфронтації між громадськістю та військовою владою та, як наслідок, до нових переворотів усередині тих самих країн.

Перевороти в Малі, Буркіна-Фасо та Нігері не були ізольованими подіями, а стали такими, що підсилювали один одного. Початковий успіх малійської хунти у протистоянні санкціям ECOWAS уможливив сценарій і створив план дій для наступних переворотів у Буркіна-Фасо та особливо в Нігері. Останній випадок став показовим, оскільки фактично із використанням приводу військової інтервенції з боку ECOWAS дві сусідні хунти проявили солідарність, що спонукало їх до тристоронньої спочатку безпекової (Хартія Ліптако-Гурма), згодом – універсальної інтеграції в рамках Конфедерації держав Сахелю. Із такою поточною траєкторією розвитку Економічного співтовариства країн Західної Африки (ECOWAS) можна говорити про послідовну кризу, яка може призвести до докорінних змін у регіональній архітектурі безпеки. Основним сценарієм на найближчі роки є інституційний розкол між прибережними демократіями (Нігерія, Гана, Кот-д’Івуар, Сенегал, Бенін, Того, Гамбія, Ліберія) та внутрішнім блоком військових хунт AES, що не залишилися повністю ізольованими та мають можливості для поступової реалізації експорту переворотів. Вихід цих країн зі складу ECOWAS (де-факто реалізований у 2024 р. і де-юре завершений на початку 2025 р.) створює прецедент альтернативної регіональної інтеграції, що базується не на ліберально-демократичних цінностях, а на принципах мілітаризованого суверенітету та антизахідної риторики. Якщо ECOWAS не зможе реформувати свої механізми стримування, найбільш вірогідним є сценарій «стриманої дезінтеграції»: організація збережеться формально, але втратить важелі впливу на безпеку, перетворившись виключно на торговельний блок, тоді як «пояс нестабільності» розширюватиметься на південь.

Ризик «ефекту доміно» в цьому контексті перестав бути теоретичною моделлю і перетворився на (іноді керований) геополітичний процес. Механізм «експорту переворотів» працює не лише через психологічне наслідування (коли військові бачать безкарність сусідів), а через створення екосистеми взаємної підтримки хунт. По-перше, новоутворений альянс AES діє як «страховий поліс» для заколотників: у разі перевороту сусідні хунти можуть обіцяти військову допомогу та захист від інтервенції ECOWAS (як це було задекларовано у Хартії Ліптако-Гурма). По-друге, відбувається «експорт безпекових рішень»: російські сили (Africa Corps, екс-ПВК «Вагнер») пропонують «пакет» з гарантіями виживання режиму, що включає фізичну охорону лідерів, боротьбу з тероризмом, дезінформаційні кампанії в обмін на доступ до ресурсів. Такий практикований із раз у раз сценарій додає потенційним путчистам у ще стабільних країнах простір для дій: вони знають, що не залишаться в міжнародній ізоляції, а одразу отримають нових союзників.

Те, що протягом останніх двох років розглядалось здебільшого як ризик, стало доконаним фактом: 26 листопада 2025 року відбувся військовий переворот у Гвінеї-Бісау, яким було повалено президента Умару Сісоку Ембало. Це сталося за один день до оголошення результатів президентських виборів, що відбулися 23 листопада на тлі конституційної кризи: президента Ембало звинуватили в тому, що він перебував на посаді довше, ніж дозволено Конституцією. І Умару Сісоку Ембало, і його основний суперник, опозиційний кандидат Фернандо Діаш да Коста оголосили про перемогу ще до офіційних результатів, що мали бути оприлюднені 27 листопада. Військовий переворот напередодні – це класичний сценарій спланованих превентивних дій, які дозволяють військовим заявити, що вони не повалили демократію, а врятували країну від «електоральних маніпуляцій». При цьому, спроби переворотів у Гвінеї-Бісау були ще у 2023 р., після чого президент Ембало розпустив парламент, де домінувала опозиція (коаліція PAI-Terra Ranka), країна увійшла в затяжну політичну кризу, а також незадовго до успішної реалізації – у жовтні 2025 р. Хунта, що назвала себе «Вищим військовим командуванням з відновлення національної безпеки», використала риторику конституційного порядку: пообіцяли «діалог» та «національне примирення».

Важливим чинником є регіональна репутація Гвінеї-Бісау, яку часто сприймають у ролі «нарко-держави» та логістичного хабу для транзиту наркотиків з Латинської Америки до Європи. Військова еліта тісно пов'язана із тіньовими галузями економіки. Самі силові структури країни розколоті за етнічними ознаками. Офіційна причина перевороту, озвучена генералом Дінішом Інканьєю – нібито змова політиків з наркоторговцями та спроба перерозподілу потоків. По суті, це внутрішня розбірка в межах «нарко-мережі». Владу в країні наразі перебрав генерал Орта Інта-А, якого було приведено до присяги як перехідного президента. Прямих доказів участі «Вагнера» чи Africa Corps на початковому етапі немає, вакуум безпеки миттєво заповнюється антизахідними наративами. Реакція ECOWAS традиційна – переворот засуджено, членство країни в організації призупинено (в Африканському Союзі теж), розпочалися консультації. Утім, хунта розуміє, що встановлення контактів з AES є ймовірним сценарієм, оскільки це єдина сила в регіоні, яка гарантує виживання режиму без вимог щодо демократії. «Смуга переворотів» була продовжена за межею Сахелю та досягла атлантичного узбережжя (якщо не враховувати Гвінею-Конакрі до цього). Інструментарій стримування ECOWAS знову не спрацював, що вже свідчить про системність. Такий стан справ підтверджує тезу про те, що безкарність хунт у Малі, Буркіна-Фасо та Нігері створила підтверджений практикою алгоритм захоплення влади, який тепер успішно відтворюється в прибережних країнах. Ризик тут полягає в тому, що Гвінея-Бісау може стати географічним мостом, що з'єднає територіально ізольовані внутрішні хунти Сахелю з Атлантичним океаном. Хоча, по-перше, маємо прецедент у вигляді Того, яка, будучи в ECOWAS, також не обмежує вихід AES до Гвінейської затоки, а також континентальних акторів, як-от Марокко і Мавританія, які готові надавати такі ж можливості. При цьому, доступ до Гвінеї-Бісау має здійснюватися або через Гвінею-Конакрі, або через Сенегал. Гвінейський Мамаді Думбуя є прибічником ECOWAS, а доступ через Сенегал у такому випадку теж є не зовсім вигідним. Проте листопадовий переворот у Гвінеї-Бісау все ж породив побоювання щодо формування трансрегіональної осі хунт. У такому випадку ECOWAS змушений буде боротися не за відновлення демократії у Бісау, а за фізичне виживання власних демократичних режимів у Сенегалі та Гані, які опинилися в напівоточенні.

Значення кризи ECOWAS для Африканського союзу і в контексті реалізації проєкту Африка-2063

Вихід Малі, Буркіна-Фасо та Нігеру з ЕКОВАС у 2024 році створив перший прецедент добровільного розриву з найбільш інституціонально розвиненою регіональною організацією в Африці, і криза показала, що навіть найстабільніші блоки можуть зазнати внутрішнього руйнування, якщо зовнішньополітичні переорієнтації країн-членів починають переважати над зобов'язаннями, взятими в межах континентальних договорів. І хоча Африканський Союз має інструменти призупинення членства і досить розвинену панафриканську архітектуру миру й безпеки, практично жоден із них не спрацював у випадку AES, держави в якому почали вибудовувати альтернативну модель міждержавної взаємодії без участі і ЕКОВАС, і АС у звичному форматі. Якщо три держави змогли не тільки вийти з ЕКОВАС, а й сформувати власний військово-політичний блок поза континентальною логікою, то аналогічні тенденції можуть проявитися й в інших регіонах, де накопичилися конфлікти між урядами та наднаціональними структурами, наприклад у Центральній Африці чи на Африканському Розі – це найнебезпечніший наслідок для АС. Крім того, уже посилюються дискусії про природу африканського суверенітету, бо одні держави вважають, що регіональні блоки повинні мати ширші повноваження і здатність втручатися у випадках загрози миру, тоді як нові хунти в Сахелі наполягають на «повній автономії» внутрішніх рішень, що суперечить принципам Африканської хартії демократії, виборів і врядування. І це розходження позицій створює ризик довгострокового політичного дроблення континенту, яке безпосередньо загрожує реалізації «Африка-2063», адже численні елементи цього стратегічного плану (створення Єдиного африканського авіапростору, інтеграція транспортних мереж, уніфікація вимог до трудової мобільності, формування африканської континентальної валютної спільноти тощо) залежать саме від стабільності регіональних економічних спільнот, серед яких ЕКОВАС була найдинамічнішою.

Підриває Порядок денний «Африка-2063» та план дій на перше десятиліття і посилення активності «Аль-Каїди», «ІД у Великій Сахарі» та інших угруповань через напади на інфраструктуру (трубопроводи, дороги, мости, залізниці тощо). Відповідно, втрата контролю над північно-західним елементом континентальної безпекової системи змушує Африканський Союз збільшувати витрати на миротворчі операції, хоч фінансова база АС і так обмежена і залежна від зовнішніх донорів (передусім ЄС в цій сфері). Більше того, плани і дії AES зараз напряду свідчать про їхнє бажання сформувати паралельну регіональну систему, яка не підпорядковується нормам АС, а це додає питання довіри, без якої неможливо будувати довгострокові інфраструктурні та економічні проєкти з на 30+ років, як того вимагає стратегія розвитку до 2063 року. На додаток до цього, АС опинився між потребою захищати принципи демократії та вимогою зберігати континентальну єдність, і досі не продемонстрував здатність реагування на державні перевороти. І якщо необхідної політики так і не буде розроблено в найближчий час, континент ризикує увійти у стан, коли замість узгодженого розвитку виникатимуть конкурентні блоки з різними політичними орієнтаціями, економічними моделями та безпековими союзами. Такий сценарій знищує ідею інтегрованої Африки не тільки до 2063 року, а і загалом.

Одним із майже гарантованих наслідків кризи ECOWAS для Африканського Союзу стане поступове інституційне перенаправлення зовнішніх потоків допомоги, інвестицій та програм розвитку в обхід континентальних структур. Міжнародні донори уже дедалі частіше схилиються до роботи з окремими державами чи малими регіональними форматами, а значить, у найближче десятиліття АС майже напевно втратить частину свого «монопольного» статусу переговорника від імені континенту, що знизить його вплив і загальну суб'єктність. На цьому тлі формується й майбутня інституційна конкуренція між AfCFTA і новими альтернативними угруповуваннями, адже вихід Малі, Нігеру та Буркіна-Фасо неминує стимулює появу «паралельних економічних норм», які поступово стануть звичними, і вже за кілька років інтеграція континентального ринку зіткнеться не стільки з політичним опором, скільки з технічною несумісністю правил торгівлі, тарифів, сертифікацій та вимог до транзиту. Одночасно з цим формується «розрив поколінь», адже молоді державні службовці, які приходять і будуть приходити до державного апарату матимуть абсолютно інші погляди і наративи через тривалу антизахідну політику. Зміни торкнуться й ринку праці, бо закриття кордонів між країнами Сахелю та узбережжям майже гарантовано спричинить появу нових нелегальних маршрутів міграції, які стануть жорсткішими, дорожчими та небезпечнішими. Відповідно буде й збільшуватись вплив озброєних формувань та місцевих еліт - і політика визначатиметься не урядами держав, а негласними «контролерами» територій.

Ще більше погіршення продовольчої безпеки (яка вже спостерігається в країнах Сахелю) спровокує нову хвилю внутрішніх переміщень, що тільки підсилить тиск на великі прибережні міста Гани, Кот-д'Івуару, Того та Беніну. Також буде мінятися культура, адже теперішні активні інформаційні російські, турецькі, близькосхідні кампанії будуть впливати як на населення, так і на систему освіти. Більше того, втрати будуть стосуватись і масштабних екологічних та енергетичних програм, зокрема «Великої зеленої стіни», транскордонних електромереж, WAPP (West African Power Pool), який взагалі мав стати центром для всього Continental Power System Masterplan-у. Адже станом на 2023 рік WAPP охоплював 16 країн, а коефіцієнт фізичної інтеграції мережі зростав щороку на 5-7%, що робило його найуспішнішим енергетичним інтеграційним проектом Африки. Натомість вихід Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру зруйнував центральну «вісь» регіональних ліній, оскільки саме ці три країни були ключовою транзитною територією між Нігерією, Кот-д'Івуаром, Ганою та країнами Сахелю. Результат – десятки мільйонів людей опинилися в зоні нестабільного енергопостачання, а нові лінії високовольтних передач (наприклад, Нігерія-Нігер-Алжир або Гвінея-Малі-Буркіна-Фасо) фактично зупинилися. Для АС це означає, що він втрачає можливість створити єдиний континентальний ринок електроенергії принаймні на 5-7 років. Другою проблемою буде замороження газових проектів, таких як West African Gas Pipeline (Нігерія-Бенін-Того-Гана) та транссахельські проекти TSGP (Нігерія-Нігер-Алжир) або «новий» проект Нігерія-Марокко.

Таким чином, криза ЕКОВАС позбавила Африканський союз одразу трьох газових коридорів, а це, в свою чергу, підриває план Африканського союзу, що до 2040 року Африка матиме об'єднану мережу з шістьма надрегіональними енергетичними хабами (і розраховувалось, що Західноафриканський хаб буде першим і найсильнішим). І, звичайно, це унеможливорює проєкт «еко», бо навіть за найбільш оптимістичних сценаріїв валютна інтеграція відсувається щонайменше на десять років. І найбільший ефект полягатиме саме у втраті часу. Кожен рік кризи відкидає реалізацію «Африка-2063» на три-чотири роки назад, і цей накопичувальний ефект настільки стрімко посилюється, що за умовні 10 років реалізація цілей плану стане невідворотно неможливою.

Шанси відновлення функціональності ECOWAS

ECOWAS у червні 2025 р. разом із ЄС, урядами Німеччини та Іспанії та міжнародними партнерами запустив чотири масштабні регіональні програми на суму понад €105 мільйонів. У межах цих програм, зокрема, ініційовано проєкт Africa Trade Competitiveness and Market Access – ECOWAS (ATCMA), спрямований на підвищення якісної інфраструктури торгівлі, полегшення доступу до ринків та інтеграцію бізнесів країн регіону у внутрішньоафриканські й ланцюги постачань Африка-ЄС. Додатково діє програма на зміцнення інституційної спроможності організації, яка покликана поліпшити внутрішнє управління та здатність ECOWAS реалізовувати свої мандати. У липні 2025 р. ECOWAS офіційно запустила ECOWAS Regional E-Commerce Committee як ключовий механізм реалізації своєї стратегії цифрової торгівлі (на період 2023-2027 рр.). Цей комітет має координувати політики, привести до ладу нормативно-правову базу і допомогти країнам-членам скористатися перевагами цифрової економіки та свободи пересування товарів у рамках континентальних угод. Також у жовтні 2025 р. відбулася друга зустріч підкомітету з питань торгівлі за участі жінок, метою зустрічі було підсумувати виконання трирічного плану дій, зменшити бар'єри на кордонах, спростити митні процедури та підвищити цифрову грамотність. Паралельно, для стимулювання торгівлі, інвестицій, інновацій та сталого розвитку, ECOWAS організовує регіональні торгово-інвестиційні форуми як-от ECOTIFE 2025, проведення якого відбулось у листопаді 2025 р.

РОЗДІЛ VI

В частині безпеки було схвалено новий протокол (Mutual Defence and Constitutional Order Protocol), який покликаний закласти правову основу для створення 5-тисячної сили реагування (ECOWAS Standby Intervention Force), здатної втручатися у випадках неконституційних змін влади. Крім того, в березні 2025 ECOWAS офіційно активував свої резерви Сил готовності (ECOWAS Standby Force) для реагування на тероризм та транснаціональну злочинність у регіоні, а у квітні ECOWAS і Африканський банк розвитку провели технічну сесію для обговорення стану справ з регіональної інтеграції, що, в загальному, дає підстави говорити про спробу відновлення функціональності блоку.

До того ж, обрання президента Сьєрра-Леоне, Джуліуса Маади Біо головою ECOWAS в червні 2025 року дає певний шанс на перезавантаження, бо Біо відомий як політик із сильним акцентом на соціальний розвиток, що відображається, зокрема, в національних «new direction» програмах у Сьєрра-Леоне. Він позиціонує себе як прихильник реформ, єдності та практичних рішень, відповідно, фокусування саме на реформах, інтеграції і відновленні довіри для нього буде в пріоритеті. Проте важливо чітко розуміти, що лише наміри і статус Біо як Голови не врятує організацію і ефект залежатиме від трьох головних питань.

По-перше, чи вдасться Біо об'єднати блок ядерних прихильників, які готові узгоджено підтримувати ініціативи реформ і надавати фінансові та матеріальні ресурси, по-друге, наскільки він зможе побудувати дипломатичні канали з державами, що віддалилися, щоб відновити діалог і запропонувати прийнятні умови повернення, і по-третє, чи зможе він подати вирішення різних проблем не лише як президентську ініціативу, а й саме як загальну інституційну реорганізацію. Однією з ключових тактик тут може стати поєднання умов з боку країн, що вийшли, зі «стимулюючими» пакетами з боку ЕКОВАС та партнерів (перш за все, грошові інвестиції, амністії, гарантії безпеки для політичних опонентів тощо). Це дозволить знизити ціну повернення і підвищити привабливість відновлення членства.

Політика «жорстких санкцій» і «ізоляції» має бути застосована вибірково, адже грубі, тотальні санкції, як можна побачити на прикладі AES, навпаки стимулюють радикальну політику й посилюють ідею відокремлення. Оптимальний шлях - поєднати санкції з дипломатичним діалогом. А ще буде важлива послідовність, адже хаотичні і вибіркові заходи будуть тільки поглиблювати кризу надалі. Виграшним кроком може стати, до речі, повний перезапуск Фонду миру ECOWAS, зміцнюючи чинний п'ятирічний стратегічний план, оскільки саме він забезпечує механізм фінансування та створює простір для міжнародних партнерів. Цілком вірогідно, що ставка на Європейський Союз, з огляду на зазначені запуснені плани, буде виграшною.

Проте навіть при сприятливому поєднанні факторів процес триватиме роками, і важливо, щоб організація не повернулася до «старих моделей» без суттєвого покращення спроможності захищати права громадян і забезпечувати розвиток, але для цього необхідно, щоб уже початкові кроки мали реальні й відчутні позитивні наслідки для громадян. Тільки так можна буде повернути переконання, що ECOWAS все ще дієвий регіональний актор.

Із використаними під час дослідження джерелами у порядку використання ви можете ознайомитися за QR-кодом, що знаходиться справа, або за нижченаведеним посиланням:

<https://drive.google.com/drive/u/5/folders/1csZqUw8Z58FSpgleAhmrPBM1LTv79cJk>

Видання вийшло за підтримки:

